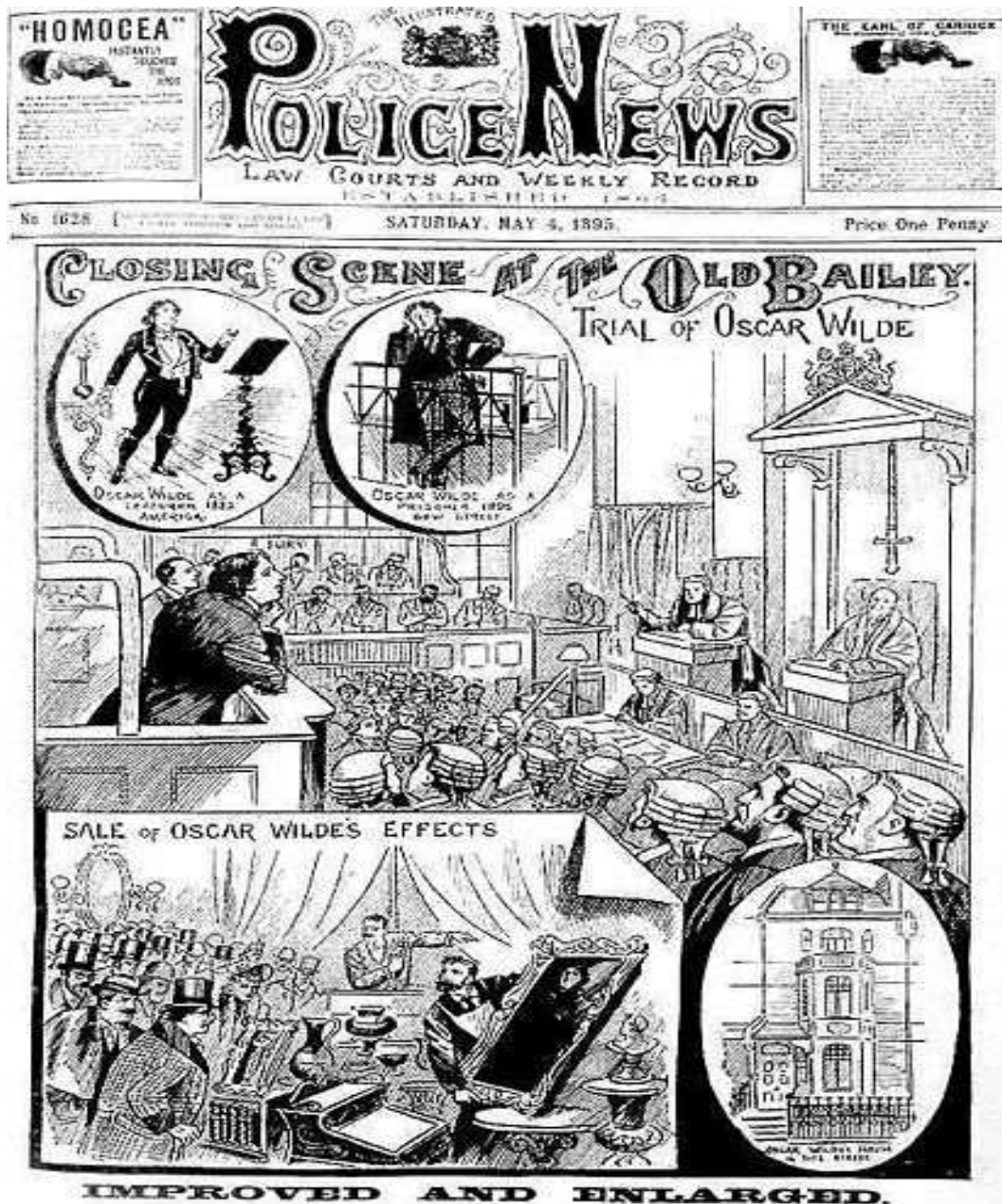

'The love that dare not speak its name'

Schandaal en zwijgzaamheid rond homoseksualiteit eind negentiende eeuw in Engeland en Nederland

Bachelorscriptie Anneloes Thijs

Studentnummer: s4261046

Scriptiebegeleider: Dr. G.A. Mak.

15-03-2016

Inhoudsopgave

- **Inleiding** **pagina 3-5**
Oscar Wilde en de onnoembare mannenliefde
- **Hoofdstuk 1** **pagina 5-16**
Debat over de omgang met homoseksualiteit in de publieke sfeer in Engeland versus Nederland
- **Hoofdstuk 2** **pagina 16-20**
De zaak tegen Oscar Wilde, een schandaal in de doofpot - Engelse reacties op de veroordeling van Wilde
- **Hoofdstuk 3** **pagina 21-30**
Censuur en het bestaan van een publiek geheim - Nederlandse reacties op de veroordeling van Oscar Wilde
- **Conclusie** **pagina 30-32**
Hoe verhiel de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Engeland en Nederland zich tegenover elkaar in het laatste decennium van de negentiende eeuw?
- **Bibliografie** **pagina 33-35**

'The love that dare not speak its name'

Oscar Wilde en de onnoembare mannenliefde

*'The love that dare not speak its name in this century is such a great affection of an elder for a younger man as there was between David and Jonathan, such as Plato made the very basis of his philosophy, and such you find in the sonnets of Michelangelo and Shakespeare.'*¹

Deze woorden sprak Oscar Wilde tijdens zijn verdedigingstoespraak in april van het jaar 1895. Hij stond terecht voor verdenkingen van 'gross indecency'; het hebben van een verhouding met de jonge Lord Alfred Douglas en het bezoeken van jonge mannelijke prostituees. Helaas werden deze, nu wereldberoemde, woorden niet goed ontvangen door de rechter en de jury. Wilde werd veroordeeld tot twee jaar zware dwangarbeid aan de hand van het Labouchere Amendment.

Pas enkele jaren voor deze rechtszaak, in 1885, werd het Labouchere Amendment ingevoerd, waarmee de wetgeving rond sodomie in Engeland werd aangescherpt. Deze wet stelde dat *'any male person, who, in public or private, commits any act of gross indecency with another male person, shall be guilty of a misdemeanour.'* Door deze nieuwe wet werd het gemakkelijker om verdenkingen rondom homoseksueel gedrag naar de rechtszaal te brengen, ook wanneer sodomie niet onomstotelijk bewezen kon worden. Voor 'gross indecency' stond een maximale straf van 2 jaar zware dwangarbeid.² Pas in 1967 werden homoseksuele handelingen in Engeland legaal, wat laat was in vergelijking tot veel andere Europese landen. Het juridische klimaat betreffende sodomie verschilde erg binnen het Europa van de negentiende eeuw. Nederland was een van de eerste landen in Europa waar de strafbaarheid van homoseksualiteit afgeschaft werd. In Nederland werd in 1811 de strafbaarheid van sodomie afgeschaft door de invoering van de onder Napoleon opgestelde Code Pénal, die een liberale inslag had.³ Door dit verschil in wetgeving rond homoseksualiteit is het erg interessant om te onderzoeken of dit verschillen teweeg heeft gebracht in de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Engeland en Nederland aan het eind van de negentiende eeuw. Daarom zal in de volgende hoofdstukken worden gezocht naar een antwoord op de volgende hoofdvraag: *Hoe verhield de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Engeland en Nederland zich van elkaar aan het eind van de negentiende eeuw?* In deze scriptie zal dit worden bekeken aan de hand van een casestudy over Oscar Wilde.

De liberale wind die door Europa waaide had Engeland helaas nog niet bereikt in

¹ Polak, *Oscar Wilde in Nederland*, 28.

² Edsall, *Toward Stonewall*, 112.

³ Van der Meer, *Jacob Anton Schorer*, 21.

1895; Wilde moest zijn verhouding bekopen met een zware straf en een enorm schandaal waardoor zijn literaire carrière voorbij leek te zijn. Meer dan een eeuw later is Wilde echter nog steeds een gevierd schrijver en door de processen heeft hij een status verworven als martelaar van de homobeweging. In 2011 moest Wildes graf gerestaureerd en beschermd worden met een afbakening, omdat bewonderaars van heinde en verre kwamen om Wilde te eren door een kusafdruk van rode lippenstift achter te laten op het witmarmeren grafmonument.⁴ Wilde heeft tot op vandaag dus een enorme schare bewonderaars en hem wordt vaak een symbolische waarde toegekend door voorvechters van de homoseksuele zaak. Ook in wetenschappelijke kring is er veel over Wilde geschreven. De rechtszaak kreeg zowel in Engeland als in Nederland enorm veel aandacht, waardoor een enorme schat aan bronmateriaal zoals krantenartikelen tot stand is gekomen. Hierdoor biedt deze casestudy de perfecte condities voor een vergelijkend onderzoek over de Nederlandse en Engelse houding ten opzichte van homoseksualiteit.

In deze scriptie zal de zaak tegen Wilde geplaatst worden binnen een breed historisch kader betreffende de omgang met homoseksualiteit en de invulling van het begrip homoseksualiteit aan het eind van de negentiende eeuw in Engeland en Nederland. De opkomst van een medische discussie rondom sodomie zal aan bod komen en de mate waarin gesproken kon worden over homoseksualiteit in de publieke sfeer zal worden behandeld. Er zal worden onderzocht of verschillen in de verklaring van homoseksualiteit te zien zijn en of verschillen in wetgeving ook gevolgen hebben voor de tolerantie en acceptatie van homoseksueel gedrag. In deze scriptie zal tevens aan bod komen waarom de term 'gross indecency' karakteristiek was voor de omgang met homoseksualiteit eind negentiende eeuw. De uitvoerige censuur rond homoseksualiteit zal worden beschreven en er zal onderzocht worden in hoeverre men op de hoogte was van de ware toedracht van de zaak tegen Wilde. Aan de hand hiervan wordt onderzocht of de zaak enige invloed heeft gehad op de omgang met homoseksualiteit. In het volgende hoofdstuk zal een schets gegeven worden van de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Nederland en Engeland en van eventuele verschillen en overeenkomsten hierin. Ook zal het historiografisch debat over homoseksualiteit in de publieke sfeer eind negentiende eeuw belicht worden. Tenslotte zal de zaak tegen Wilde dienen als casestudy om vergelijkend onderzoek tussen Engeland en Nederland te faciliteren.

Alvorens uit te weiden over de bevindingen van dit onderzoek, moet eerst een kleine kanttekening worden geplaatst bij het taalgebruik dat gehanteerd zal worden om over gelijkgeslachtige seksuele omgang te spreken. De termen 'homoseksualiteit' en 'homoseksueel' zijn anachronismen en zijn pas eind negentiende eeuw voor het eerst gebruikt. Er is dus een lange tijd van onderzoek en beeldvorming overheen gegaan voordat de termen de huidige betekenis met

⁴ Alberge, 'Oscar Wilde's lipstick-covered tomb'.

bijhorende connotaties en typering bevatten. In deze scriptie wordt gemakshalve toch gebruik gemaakt van de term homoseksualiteit, maar dan als overkoepelend begrip voor homoseksuele handelingen. Homoseksualiteit is in deze scriptie te lezen als uitsluitend gericht op mannen, dit omdat onderzoek uit de negentiende eeuw zich vaak alleen focuste op homoseksueel gedrag tussen mannen en omdat dit relevant is gezien de casestudy. Seks tussen vrouwen werd gezien als een normale uiting van het vrouwelijk onvermogen zich te beheersen en hierdoor zou onderzoek naar vrouwelijke homoseksualiteit weer een heel ander onderzoeksveld bevatten.⁵ Voor het afbakenen van het onderzoeksdomein is daarom gekozen dit buiten beschouwing te laten.

Debat over de omgang met homoseksualiteit in de publieke sfeer in Engeland versus Nederland

Een historische context: historiografisch debat over de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Engeland en Nederland eind negentiende eeuw.

Nederland

Eind negentiende eeuw is een omslag in het denken over homoseksualiteit op te merken die gekenmerkt kan worden als een overgang van zondedenken naar ziektedenken.⁶ De woorden 'homoseksualiteit' en 'homoseksueel' kwamen in 1872 voor het eerst voor in het Nederlands taalgebruik in het uit het Duits vertaalde *Europeesche Hofschandalen* van Kaszony.⁷ Dit vocabulaire kwam in de plaats van termen die een meer criminele ondertoon hadden: sodomie, tegennatuurlijke ontucht en pederastie.⁸ Homoseksualiteit werd steeds meer gekenmerkt als medische identiteit dan als op zichzelf staande handelingen die als crimineel gedrag werden geclassificeerd.⁹ Gert Hekma schreef in 1987 in zijn boek *Homoseksualiteit, een medische reputatie* een constructiegeschiedenis van de homoseksueel. Hierin geeft hij de uitvoerige medische discussie weer die aan het eind van de negentiende eeuw leidde tot een overgang van denken over homoseksualiteit in termen van criminaliteit en zedeloosheid naar een medisch discours van ziekte. Ook leidde dit tot een meer positieve houding ten opzichte van homoseksualiteit als natuurlijk aangeboren fenomeen. Met deze overgang van criminaliteit naar identiteit kwam ruimte voor een meer open wetenschappelijk debat over homoseksualiteit; de bespreekbaarheid van homoseksueel gedrag nam daarom toe aan het eind van de negentiende eeuw. Hiermee kwam uiteindelijk een eind

⁵ Van der Meer, *Jacob Anton Schorer*, 28.

⁶ Tielman, *Homoseksualiteit in Nederland*, 64.

⁷ Hekma, *Homoseksualiteit in Nederland, 1730 tot moderne tijd*, 56.

⁸ Hekma, *Een medische reputatie*, 13.

⁹ *Ibidem*, 55.

aan het refereren naar homoseksualiteit met de term *crimen nefandum*, ofwel de 'stomme zonde'.¹⁰ Door het medisch debat veranderde homoseksualiteit van een onnoembaar misdrijf naar een thema waar over gesproken kon worden.

Dit medisch debat had een verschuiving van de invulling van het begrip van homoseksualiteit als een aangeleerd naar een aangeboren fenomeen ten gevolg. Een belangrijk werk binnen deze verschuiving naar een medische definiëring van homoseksualiteit verscheen in 1886 en was getiteld *Psychopathia Sexualis* door Richard von Krafft-Ebing. In dit werk werd aan de hand van verschillende casussen een onderscheid gemaakt tussen aangeleerde en aangeboren vormen van homoseksualiteit.¹¹ Krafft-Ebing koppelde homoseksuele neigingen echter aan waanzin en neuropathie, latere auteurs verwierpen dit verband. Wetenschappers als Ulrichs en Hirschfeld hadden met hun onderzoek een doelstelling van homo-emancipatie voor ogen en toonden verzet tegen de classificatie van homoseksualiteit als ziektebeeld en tegen diens strafbaarheid.¹² Karl Heinrich Ulrichs had een invloedrijke rol in de vroege strijd voor homo-emancipatie. Hij herdefinieerde homoseksuele handelingen als een aangeboren identiteit in plaats van een zondig misdrijf. Hij riep bovendien een nieuwe neutrale terminologie in het leven om de term sodomie, die een zondige connotatie had, te vervangen. Hij sprak over 'uranisme' als homoseksuele identiteit en noemde personen met deze identiteit 'urningen'. Unringen zouden volgens Ulrichs geboren zijn met een vrouwelijke ziel opgesloten in een mannelijk lichaam, waardoor de aantrekking naar personen van hetzelfde geslacht kon worden verklaard.¹³ Magnus Hirschfeld bouwde verder op de theorie van Ulrichs en richtte het 'Wissenschaftlich humanitäre Komitee' op. Deze organisatie had als doel om de strafbaarheid van homoseksualiteit in Duitsland af te schaffen en om de bekendheid en acceptatie van homoseksualiteit te bevorderen.¹⁴ Deze wetenschappers hadden echter voornamelijk invloed op het continent, het wetenschappelijk debat in Engeland zat anders in elkaar en zal in het volgende hoofdstuk aan bod komen.

Naast deze wetenschappelijke discussie was een andere vorm van het in openbaarheid treden van homoseksualiteit in Nederland aan het eind van de negentiende eeuw op te merken in literaire kring. Onder de Tachtigers bevonden zich de eerste literaire vertolkers van homoseksuele gedachten in Nederland. Onder andere Louis Couperus en Willem Kloos zijn hierbij te noemen. Volgens Rob Tielman, auteur van *Homoseksualiteit in Nederland* uit 1982, vormden zij een begin voor een homoseksueel zelfbewustzijn waarop de latere homo-emancipatiebeweging kon voortbouwen.¹⁵

Hekma stelt echter in 1987 dat in de periode van 1890 tot 1910 al van een 'doorbraak' wat

¹⁰ Van der Meer, *Jacob Anton Schorer*, 15.

¹¹ Hekma, *Een medische reputatie*, 64.

¹² Hekma, *Homoseksualiteit in Nederland, 1730 tot de moderne tijd*, 38.

¹³ *Ibidem*, 37.

¹⁴ Hekma, *Een medische reputatie*, 73.

¹⁵ Tielman, *Homoseksualiteit in Nederland*, 73.

betreft de homo-emancipatiebeweging te spreken was.¹⁶ Hij beschrijft hoe vanuit Duitsland een emancipatiebeweging voor homoseksualiteit naar Nederland overwaaide. De eerste standaardwerken over homoseksualiteit werden in deze periode geschreven, waarbij ook ruimte was voor een wat positievere houding ten opzichte van homoseksualiteit. Hiervoor haalt Hekma schrijvers aan als Hirschfeld, Carpenter en Raffalovich, die een emancipatoire doelstelling hadden met hun werken over homoseksualiteit.¹⁷ Binnen de Nederlandse homo-emancipatiebeweging moet echter niet slechts gekeken worden naar de invloed van buitenlandse werken maar er moet ook een belangrijke rol toegeschreven worden aan Nederlandse voorvechters van homo-emancipatie. Hierbij moet worden gedacht aan wetenschappers als Arnold Aletrino en Lucien van Römer. Aletrino legde een link tussen onderzoek binnen de criminele antropologie en homoseksualiteit en concludeerde hieruit dat homoseksualiteit aangeboren was.¹⁸ Lucien van Römer onderzocht tevens als een van de eersten binnen Nederland homoseksualiteit aan de hand van de wetenschappelijke methode in zijn dissertatie uit 1905. Hij concludeerde aan de hand van dit onderzoek dat uranisme aangeboren was en de angst voor besmettelijkheid daarom onterecht was.¹⁹ Ook Jacob Anton Schorer speelde een grote rol in het pleiten voor de acceptatie van homoseksualiteit in Nederland. In 1912 richtte hij het 'Nederlansch Wetenschappelijk Humanitair Komitee' op, dit was een organisatie met als doel het bevorderen van homo-emancipatie.²⁰

Tegelijkertijd legt Tielman een nuance bij wat Hekma een doorbraak in de homo-emancipatiebeweging noemde. De grotere bespreekbaarheid van homoseksualiteit en de vrijheid om ook op een positievere manier over homoseksualiteit te schrijven aan het eind van de negentiende eeuw bleef beperkt tot een kleine wetenschappelijke en literaire kring. Bovendien werden werken van deze soort vaak geschreven onder een pseudoniem. Van volledige openheid binnen dit thema was dus nog geen sprake.²¹

In tegenstelling tot het levendige wetenschappelijke debat over homoseksualiteit, nam de bespreekbaarheid van homoseksualiteit in de rest van de Nederlandse samenleving dus niet direct toe. Het thema bleef omgeven door zwijgzaamheid en een taalgebruik dat in het teken stond van zonde. Dit toont Hekma in 1989 in het artikel 'Een sodomietersche dieventroep'. Hierin behandelt hij verslagen van militaire rechtbanken van processen over homoseksueel gedrag aan het eind van de negentiende eeuw.²² Homoseksuele handelingen werden hierin beschreven als '*tegen-natuurlijke ontucht*', '*eenen schandelijke toestand*' en benoemd als '*zoodanige vuige handelingen*'.²³ In

¹⁶ Hekma, *Een medische reputatie*, 71.

¹⁷ Hekma, *Een medische reputatie*, 72.

¹⁸ Hekma, *Homoseksualiteit in Nederland, 1730 tot moderne tijd*, 61.

¹⁹ Egelmeers, 'Lucien von Römer', 15.

²⁰ Van der Meer, *Jacob Anton Schorer*.

²¹ Tielman, *Homoseksualiteit in Nederland*, 67.

²² Hekma, *Goed verkeerd*, 58.

²³ Ibidem, 56-58.

wetenschappelijke kring vond dus een verandering plaats in gebruikte termen voor homoseksuele handelingen, hoewel die nog niet doordrong buiten deze medische discussie.²⁴

Tielman stelt dat zwijgzaamheid omtrent homoseksueel gedrag ook sterk aangemoedigd werd vanuit de katholieke kerk vanwege de vrees dat maatschappelijke bespreekbaarheid ook zou leiden tot een zedelijke herwaardering. Seksualiteit zou strikt aan het huwelijk en voortplanting verbonden moeten blijven.²⁵ In 2004 vult Hekma hierop aan dat zwijgzaamheid niet alleen vanuit confessionele hoek werd aangemoedigd maar dat ook in liberale en socialistische kring maatschappelijke achterstelling van homoseksuelen te zien was. In zijn werk *Homoseksualiteit in Nederland van 1730 tot de moderne tijd* schetst hij vanuit historische invalshoek een achtergrond over homo-emancipatie om een standaardwerk te creëren dat het tekort hieraan invult. Hierin stelt hij dat strafrechtelijke vervolging van sodomie slechts werd ontmoedigd omdat het nieuwsgierigheid zou kunnen opwekken bij een groter publiek en het zich daardoor verder zou kunnen verspreiden.²⁶ Ook wordt door Tielman opgemerkt hoe in de periode 1870 tot 1875 de liberale juridische positie ten opzichte van homoseksualiteit onder druk werd gezet door een groepering die pleitte voor de herinvoering van strafbaarheid van homoseksueel gedrag. Dit werd uiteindelijk echter niet doorgevoerd om geen onrust in de samenleving te veroorzaken.²⁷ Ook hier is dus een streven naar zwijgzaamheid in de publieke sfeer op te merken. Ook Theo van der Meer toont de onwil van de Nederlandse maatschappij om uit eigen beweging de legalisering van sodomie door te voeren. Een Nederlands wetboek van strafrecht dat in 1809 was opgesteld hanteerde nog de doodstraf voor plegers van sodomie. De invoering van dit wetboek werd echter voorkomen door de inlijving van Nederland door Napoleon.²⁸ Het voorgestelde wetboek werpt een ander licht op het beeld van Nederlandse tolerantie jegens homoseksuele handelingen.

In 2004 beschrijft Hekma hoe de houding ten opzichte van homoseksueel gedrag in Nederland eind negentiende eeuw niet slechts beperkt bleef tot het aanmoedigen van zwijgzaamheid over het thema; er werd ook een meer actieve houding aangenomen in het bestrijden van homoseksualiteit in de publieke sfeer. Het beschavingsoffensief in de tweede helft van de negentiende eeuw richtte zich op ontucht en zedeloosheid. In eerste instantie richtte het zich voornamelijk op het bestrijden van prostitutie, maar na 1890 werd het doel om alle vormen van seksualiteit die buiten voortplantingsgerichte heteroseks vielen te bestrijden.²⁹

Eind negentiende eeuw waren in Nederland dus tegenstrijdige bewegingen in de omgang met homoseksualiteit in de publieke sfeer op te merken. Enerzijds was een beginfase van een homo-

²⁴ Ibidem, 61.

²⁵ Tielman, *Homoseksualiteit in Nederland*, 68.

²⁶ Hekma, *Homoseksualiteit in Nederland, 1730 tot moderne tijd*, 40.

²⁷ Tielman, *Homoseksualiteit in Nederland*, 64.

²⁸ Van der Meer, *Jacob Anton Schorer*, 21.

²⁹ Hekma, *Homoseksualiteit in Nederland, 1730 tot moderne tijd*, 49-51.

emancipatiebeweging te herkennen, anderzijds was er juist tegenwerking, zwijgzaamheid en aanhoudende criminele connotaties bij termen voor homoseksualiteit. Het wetenschappelijk debat rond homoseksualiteit in Nederland loopt vooral uiteen door verschillende bevindingen aan de hand van uiteenlopend bronnengebruik. Hekma richtte zich in zijn werk *Homoseksualiteit, een medische reputatie* vooral op wetenschappelijke bronnen en het medisch debat. Hierdoor ziet hij een vroegere periode van doorbraak in het denken over homoseksualiteit dan uit andere werken naar voren komt. Met bronnen als rechtbankverslagen, die Hekma gebruikte bij zijn werk 'Een sodomiersche boeventroep', komt men tot een heel andere conclusie en ziet men dat er in praktijk aan het eind van de negentiende eeuw nog weinig veranderde in de invulling van het begrip van homoseksualiteit. Ook wanneer Tielman zich focust op juridische bronnen is te zien dat vorderingen in het medisch debat nog niet doorwerkten in acceptatie. Gert Hekma benadrukt in zijn werk uit 2004 dat de keuze in brongebruik erg veel invloed heeft op de bevindingen in onderzoek over homoseksualiteit. Hij richt zich in dit werk bijvoorbeeld op de stad Amsterdam maar geeft tegelijkertijd aan dat men bij een nadruk op het platteland waarschijnlijk tot heel andere inzichten zou komen³⁰ Door verschillen in focus en brongebruik is het debat rond homoseksualiteit nog niet uitgekristalliseerd en is er geen eenduidige beschrijving te geven van de houding tegenover gelijkgeslachtige seksuele omgang in het Nederland van de negentiende eeuw.

Engeland

Het grote verschil in wetgeving betreffende homoseksueel gedrag in Engeland en Nederland werkte volgens Tielman door in de omgang met homoseksualiteit in de publieke sfeer. Tielman stelt dat in Engeland de opkomst van een homo-emancipatiebeweging aan het eind van de negentiende eeuw in de kiem gesmoord werd vanwege de strafbaarheid van homoseksuele handelingen. Dit in tegenstelling tot in Nederland, waar door de juridische neutraliteit ten opzichte van homoseksueel gedrag meer ruimte was voor een soortement beweging. In Engeland vormde de wetgeving dus een extra barrière voor het bespreekbaar maken en in de openbaarheid brengen van homoseksualiteit. Volgens Tielman werd het ontstaan van een publiekelijke homo-emancipatiebeweging in Engeland bovendien geremd door de processen tegen Oscar Wilde. Deze processen mochten dan wel een grotere publieke bekendheid met homoseksualiteit tot stand hebben gebracht, maar dan wel op een bevooroordeelde en negatieve manier.³¹

Matt Cook, auteur van *A Gay History of Britain* uit 2007, erkent in tegenstelling tot Tielman wel degelijk een homo-beweging in Engeland in deze periode, al is het in een meer verholde vorm dan in Nederland. In zijn werk pleit hij er voor dat de geschiedenis van homoseksualiteit niet langer

³⁰ Hekma, *Homoseksualiteit in Nederland, 1730 tot moderne tijd*, 11.

³¹ Tielman, *Homoseksualiteit in Nederland*, 71.

gezien moet worden als een geschiedenis van een minderheid maar moet worden geïntegreerd in het bredere kader van algemene Engelse geschiedenis. Om aan te tonen dat een homobeweging eind negentiende eeuw al zijn intrede deed, noemt hij de stroming van het estheticisme. Binnen deze stroming werd niet expliciet over homoseksualiteit gesproken, maar het keerde zich wel tegen Victoriaanse normen als moraliteit, zedelijkheid en plichtsbesef. Bovendien bevatte de esthetische verheerlijking van het klassieke Griekenland ook hints naar homo-erotische idealen van schoonheid.³²

Deze door Cook genoemde homo-beweging, die in eerste instantie al niet door velen als zodanig erkend wordt, was niet erg uitgebreid en lag verscholen achter andere idealen van het estheticisme. De beweging heeft niet voor een verhoogde publieke aandacht voor homoseksualiteit gezorgd. Volgens Cook heeft dit te maken met een grote angst voor de verspreiding van homoseksueel gedrag. Cook beschrijft hoe sterk het onderwerp homoseksualiteit omgeven werd door absolute zwijgzaamheid. Hij noemt homoseksuele handelingen in de negentiende eeuw daarom een '*nameless offence*'.³³ Zwijgzaamheid over sodomie is volgens Cook diep in de Engelse cultuur en diens wetgeving ingebed. Hij geeft het idee van 'besmettelijkheid' van homoseksualiteit hiervoor als reden. Enige aandacht voor sodomie in de publieke sfeer zou de zwakkeren in de samenleving, armen en jongeren, hiertoe kunnen verleiden. Hierdoor werd terughoudend aangekeken tegen het veroordelen van grote aantallen mensen voor homoseksueel gedrag. Dit zou de publieke moraal in gevaar kunnen brengen door te laten zien dat homoseksualiteit niet zeldzaam en ongebruikelijk was, waardoor het een morele herwaardering in de hand zou kunnen werken.³⁴

Het werk van Sean Brady, *Masculinity and Male Homosexuality in Britain, 1861–1913* uit 2005 biedt inzicht in de wetenschappelijke discussie over homoseksualiteit in Engeland. In dit werk wordt de houding van de Victoriaanse en Edwardiaanse maatschappij ten opzichte van seksualiteit gekoppeld aan diens mannelijke ideaalbeeld, om vanuit deze gedachte de omgang met homoseksualiteit te verklaren. In dit werk komt naar voren dat de wetenschappelijke discussie over homoseksualiteit in Engeland, in vergelijking tot op het continent, erg gering was. Hij stelt dat niet slechts geprobeerd is homoseksualiteit uit de publieke discussie te weren, maar dat het ook in grote mate geweerd is uit het wetenschappelijk debat.³⁵ Volgens zijn werk zijn er opvallend minder onderzoeken over homoseksueel gedrag in Engeland dan op het continent. Het thema ging gepaard met krampachtig stilzwijgen, daardoor was er haast een impliciet verbod op onderzoek naar homoseksualiteit en sodomie in Engeland. Net als Cook geeft Brady de angst voor besmetting als reden voor deze zwijgzaamheid. Brady geeft echter als achterliggende reden het Engelse

³² Cook, *A gay history of Britain*, 108.

³³ Cook, *A gay history of Britain*, 112.

³⁴ Ibidem, 113.

³⁵ Brady, *Masculinity and male homosexuality*, 26.

nationalisme, waarin veel waarde werd gehecht aan mannelijkheid en vaderschap als drijfveer van de samenleving. Engeland beriep zich op zijn beperkte medische kennis over homoseksualiteit en sodomie om aan te tonen dat de Engelse natie, in tegenstelling tot het continent, niet besmet was geraakt met onzedelijkheid.³⁶ Homoseksualiteit werd dus uit de publieke discussie én uit wetenschappelijke discussie geweerd om zo het mannelijke en morele ideaalbeeld van de Victoriaanse samenleving te beschermen.

Er moet echter wel een kleine kanttekening worden geplaatst bij het bagatelliseren van het wetenschappelijk debat over homoseksualiteit in Engeland. Auteurs als Edward Carpenter en Henry Havelock Ellis en J.A. Symonds publiceerden in respectievelijk 1894 en 1896 werken waarin zij een emancipatoire stelling innamen ten opzichte van homoseksualiteit. Carpenter schreef in zijn werk *Homogenic love and its place in a free society* een verdedigingsrede voor homoseksualiteit als natuurlijk fenomeen. Ellis en Symonds publiceerden het boek *Sexual Inversion*, het eerste Engelse werk waarin homoseksualiteit vanuit de medische traditie werd verklaard. In Engeland is dus wel degelijk sprake van enige wetenschappelijke dekking van het thema homoseksualiteit.³⁷ Charles Upchurch plaatste in 2009 echter zijn vraagtekens bij de impact van deze werken in zijn boek *Before Wilde, sex between men in Britain's age of reform*, waarin hij aan de hand van publieke documenten als krantenberichten en rechtbankverslagen een beeld schetst van de houding van de Britse maatschappij ten opzichte van seksueel gedrag tussen mannen in de negentiende eeuw. Hij stelt dat in Engeland, in tegenstelling tot in Frankrijk en Duitsland, tot ver in de twintigste eeuw nog geen doorwerking op te merken was van de nieuwe inzichten over homoseksualiteit in de wetenschap. Deze kennis bleef beperkt tot een kleine kring intellectuelen die actief informatie vergaarde over dit onderwerp.³⁸ Ook is kenmerkend dat de publicatie van werken over homoseksualiteit gepaard ging met veel tegenwerking. Het werk van Carpenter werd genegeerd in medische kringen en werd pas in 1909 gereviewed in *The British Medical Journal*, die op het werk reageerde met hevige kritiek. De publicatie en verkoop van het werk van Ellis in Engeland in 1897 werd in de ban gedaan omdat het werk obscene en lasterlijk zou zijn.³⁹ Er werd dus actief geprobeerd homoseksualiteit te weren uit de wetenschap, al was dit niet geheel succesvol.

Overeenkomstig met het Nederlandse debat rond de omgang met homoseksualiteit, zijn ook binnen het Engelse debat uiteenlopende conclusies getrokken. Ook hier is dit te verklaren aan de hand van verschillend brongebruik. In het werk van Upchurch wordt aan de hand van publieke documenten als rechtbankverslagen en krantenartikelen een verschillende houding ten opzichte van homoseksualiteit geschetst dan men aan de hand van onderzoek van de

³⁶ Ibidem, 26.

³⁷ Sinfield, *The Wilde century*, 110.

³⁸ Upchurch, *Before Wilde*, 188.

³⁹ Brady, *Masculinity and male homosexuality*, 44.

wetenschappelijke werken van Carpenter en Ellis zou doen. Cook komt daarentegen op basis van het betrekken van de kunststroming van het estheticisme in zijn onderzoek weer tot een andere conclusie. Ook hier is te zien dat er nog geen eenduidig beeld bestaat vanwege verschillen in brongebruik en er nog geen overkoepelend beeld tot stand is gekomen.

Wanneer we de houding ten opzichte van seksuele omgang tussen mannen in Engeland en Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw vergelijken, zijn er een aantal verschillen op te merken. In Nederland is op enkele terreinen nog enige groei in de bespreekbaarheid van homoseksualiteit te zien. In wetenschappelijke en literaire kring werd namelijk meer openheid mogelijk en de eerste stappen van een homo-emancipatiebeweging kunnen worden geconstateerd. In deze periode werd een begin gelegd voor een homoseksueel zelfbewustzijn waar een latere homobeweging op voort kon bouwen. Deze openheid bleef echter beperkt tot een kleine kring en de discussie drong niet door tot de gehele samenleving. Hier bleef het indammen en verzwijgen van homoseksualiteit worden nagestreefd. In Engeland bleef het thema eind negentiende eeuw, ondanks nieuwe inzichten in de Europese wetenschap, omgeven met vergaande zwijgzaamheid. In tegenstelling tot in Nederland is dit hier niet slechts op te merken in de publieke discussie, maar ook in het wetenschappelijk debat. Vanwege strafbaarheid en het nationaal ideaal van mannelijke reproductie waren hier grotere barrières tot spreken over homoseksualiteit, waardoor een homobeweging in de kiem werd gesmoord. Homoseksualiteit was in Engeland dus nog beperkter bespreekbaar, zowel in publieke als wetenschappelijke kring, dan in Nederland.

Een historiografisch overzicht over Oscar Wilde in Nederland

Om meer in detail te kunnen kijken naar verschillen en overeenkomsten tussen de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Engeland en Nederland aan het eind van de negentiende eeuw, wordt in dit onderzoek een casestudy over de zaak tegen Oscar Wilde gebruikt. In beide landen heeft dit proces veel opzien gebaard en hebben kranten veel artikelen aan het onderwerp geweid, waardoor de perfecte condities voor een vergelijkend onderzoek zijn geschapen. In Engeland is een enorme wetenschappelijke interesse getoond in de nationale literaire held en is veel onderzoek gedaan naar de invloed van en de reactie op de processen. Ook buiten Engeland is het belang van deze zaak erkend en is recent onderzoek uitgevoerd naar de receptie van Wilde. In Frankrijk verscheen in 2006 het artikel 'From the rack to the press, representation of the Oscar Wilde trials in the French newspaper *Les Temps*' van Marco Wan, waarin aan de hand van artikelen over Wilde in de krant *Les Temps* wordt getoond hoe de Franse media een rol speelde in de instandhouding van het dominante heteroseksuele discours. Wan publiceerde dit artikel als aanvulling op de vele Engelse onderzoeken naar de processen tegen Wilde, omdat Wilde's invloed ook op het continent

verreikend was.⁴⁰

Over de receptie en invloed van Wilde in Nederland is echter slechts weinig onderzoek verricht, en dit onderzoek is tevens vaak erg gedateerd. In 1987 bundelde en becommentarieerde Nop Maas in twee delen, genaamd *Een pseudo-esthetische zeepbel* en *Nagloeiend vuurwerk*, de artikelen over Oscar Wilde in de krant *Het Vaderland* in de perioden 1890-1897 en 1899-1913. Net als Wan zag ook Nop het belang van onderzoek naar krantenartikelen als methode en hij wilde aan de hand van deze artikelen schetsen hoe men in Nederland dacht over Wilde, voor én na zijn veroordeling.⁴¹ Het commentaar van Nop bij de artikelen biedt echter een beschrijving, maar geen interpretatie van de artikelen. Het is jammer dat Nop, met al het materiaal dat hij tot zijn beschikking had, geen analyse op de artikelen los heeft gelaten en hij een koppeling aan een breder historisch kader hiermee mist. Het werk is dus te lezen als overzicht en niet als onderzoek; het trekken van een conclusie op de vraagstelling die hij in zijn introductie stelt blijft aan de lezer. Desondanks is het een waardevol hulpmiddel bij verder onderzoek naar de Nederlandse reactie op het Wilde-schandaal, en hiermee naar de attitude van Nederland ten opzichte van homoseksualiteit. In 1987 werd Wilde tevens sporadisch genoemd in het werk van Gert Hekma, maar Hekma schrijft geen invloed van enige betekenis op de constructie van de homoseksueel toe aan Wilde.⁴²

In 1988 schreef Johan Polak het boek *Oscar Wilde in Nederland, een flard verlaat fin de siècle*, een studie over de invloed van de persoon van Wilde en zijn werk op de Nederlandse literatuur. Hieruit kwam een tekenend verschil tussen de omgang van Engeland en Nederland met de uit de gratie geraakte Wilde naar voren. Wilde werd op het continent niet verbannen uit de literaire wereld, zoals in Engeland wel gebeurde. In Engeland werd zijn naam geweerd, zijn toneelstukken werden verbannen uit grote theaters en zijn boeken werden uit de handel gehaald. Alleen in de provincie werden de stukken van Wilde nog opgevoerd, maar dan wel slechts anoniem.⁴³ In Nederland werden echter veelgelezen vertalingen van zijn werk uitgegeven door P.C. Boutens en de uitvoering van Wildes *Salomé* was in Nederland uiterst succesvol.⁴⁴ Polak laat zien hoe de veroordeling van Wilde in Nederland niet in de weg stond van het belang en het succes van zijn repertoire in Nederlandse literaire kring.

In 1989 schreef André Hielkema het artikel 'Oscar Wilde en het verval van de leugen', waarin hij Wildes positie als 'werelds meest bekende homoseksueel' en zijn dandyisme behandelt.⁴⁵ Hierbij kijkt hij ook naar de reacties van Nederlandse kranten op de processen tegen

⁴⁰ Wan, 'From the Rack to the Press', 48.

⁴¹ Maas, *Een pseudo-esthetische zeepbel*, 5.

⁴² Hekma, *Homoseksualiteit, een medische reputatie*.

⁴³ Polak, *Oscar Wilde in Nederland*, 22.

⁴⁴ Ibidem, 22, 25.

⁴⁵ Hielkema, *De dandy*, 57.

Oscar Wilde om de reputatie van Wilde te onderzoeken en om te bekijken wat voor reacties de processen opwekten in de media. Uit het artikel is niet volledig op te maken op welke manier het onderzoek is opgezet en welke tijdsperiode precies is onderzocht. Hielkema benoemt artikelen met een datum in de periode van 4 maart 1895 tot en met 29 mei, dus aannemelijk is dat gekozen is om de aanloop naar en de maanden van de processen – die plaatsvonden in de periode van 3 april tot en met de veroordeling op 25 mei – te onderzoeken. Op basis van dit onderzoek concludeert Hielkema dat de verslaglegging van de processen in Nederland gepaard ging met een hoge mate van censuur.⁴⁶ Deze conclusie baseert hij op het taalgebruik dat in de krantenartikelen de boventoon voert: termen als '*onzedelijkheid enz.*', '*monsterlijke vergrijpen*' en '*tegennatuurlijke misdaden*' werden gebruikt om de ware aanleiding van de aanklacht tegen Wilde maar niet te hoeven noemen. Volgens Hielkema weerhield slechts een drietal confessionele kranten, *De Tijd*, *Het Dompertje* en *De Standaard*, zich ervan om ook maar een enkel woord vuil te maken aan de processen. Dit kwam doordat deze kranten geen podium wilden bieden voor de praktijken van Wilde.⁴⁷ Volgens Hielkema hadden deze kranten goed door wat het paradoxale gevolg was van het bespreken van de processen tegen Wilde, met hoeveel censuur dit ook gepaard mocht gaan. Hielkema spreekt namelijk van 'de bevrijding van de homoseksualiteit' en de doorbreking van de censuur als gevolg van de mediaverslagen van de zaak Wilde. Doordat nu in feite benoemd werd wat niet benoemd mocht worden, raakte men toch meer bekend met afwijkende vormen van seksualiteit. Men kreeg door het lezen van krantenartikelen kleine beetjes informatie over de zaak, waardoor hun nieuwsgierigheid werd gewekt en men ging nadenken over wat Wildes vergrijp had kunnen zijn. Volgens Hielkema kwamen hierdoor nieuwe opvattingen over seksualiteit tot stand, wat vervolgens leidde tot een breder begrip van seksualiteit en zo tot de bevrijding van de homoseksualiteit.⁴⁸

In 2006 verscheen het werk *Seks!... in de negentiende eeuw* van Nop Maas, waarin hij een beeld schetst van de donkere kanten van seksualiteit in de negentiende eeuw. Hij geeft hierbij niet de pretentie een systematische studie te hebben geschreven die de huidige kennis over deze eeuw grondig bijstelt, maar zegt een documentaire te willen bieden op basis van spraakmakende bronnen die hij tijdens het onderzoek is tegengekomen.⁴⁹ In dit werk komt ook het leven van Oscar Wilde aan bod. Maas bespreekt Wildes bekendheid en invloed in de Nederlandse literaire wereld aan de hand van de receptie van zijn bekendste werken in Nederland. De processen tegen Wilde worden genoemd als oorzaak van een dieptepunt van Wildes carrière in Nederland, maar aan de hand van krantenartikelen wordt getoond dat er ook nog ruimte was voor positievere

⁴⁶ Hielkema, *De dandy*, 60.

⁴⁷ Ibidem, 60.

⁴⁸ Ibidem, 61.

⁴⁹ Maas, *Seks!*, 7.

waarderingen van Wildes werk.⁵⁰ Maas stelt dat het werk van Wilde rond 1910 weer vrijwel algemeen geaccepteerde lectuur was geworden, en dat het stigma dat op hem rustte na de processen langzaamaan weer verdween.⁵¹ Bovendien legt Maas de nadruk op Wilde als persoon met een emanciperende rol in de acceptatie van homoseksualiteit. Zijn tragisch eind zou in verband zijn gebracht met zelfdestructieve popsterren, waardoor de figuur van Wilde erg tot de verbeelding sprak. Om deze reden ziet Maas Wilde als een 'martelaar voor de homoseksuele zaak'.⁵²

De opvattingen over de Wildes invloed op de Nederlandse publieke opinie jegens homoseksualiteit lopen dus erg uiteen binnen Nederlandse geschiedschrijving. Hekma kent Wilde in zijn werk geen enkele invloed van betekenis toe in het tot stand komen van een homoseksuele identiteit en zelfbewustzijn. Maas kent Wilde echter de status van martelaar toe en beschrijft hoe zijn nalatenschap heeft bijgedragen tot een sterkere homobeweging. Hielkema schrijft Wilde een zeer grote rol toe in het doorbreken van het taboe rond homoseksualiteit in Nederland. Later in deze scriptie wordt nog teruggekomen op de stellingen binnen dit debat.

Tekorten en vraagtekens binnen het debat rond homoseksualiteit.

Er zijn geen vergelijkende werken te vinden over de omgang met homoseksualiteit in Engeland versus Nederland. Nederland was een van de eerste landen binnen Europa waar de strafbaarheid van homoseksualiteit werd afgeschaft en Engeland liep juist weer erg achter op deze ontwikkeling. Het zou daarom erg interessant zijn om te vergelijken hoe juridische verschillen invloed hebben gehad op de omgang met homoseksualiteit. In deze scriptie wordt een begin gemaakt met het invullen van dit tekort in het wetenschappelijk debat aan de hand van een casestudy over Oscar Wilde. Deze casestudy geeft een afgebakend kader waarbinnen vergelijkend onderzoek kan plaatsvinden. Voor het bestuderen van de Engelse reacties op de processen tegen Oscar Wilde zal in dit onderzoek gebruik worden gemaakt van literatuuronderzoek, omdat er in Engeland een uitgebreid wetenschappelijk debat over de invloed van Wilde heeft plaatsgevonden. In Nederland is dit debat geringer geweest en veel van de werken die geschreven zijn kunnen tevens als gedateerd worden beschouwd. In deze scriptie zal daarom een aanvulling op het Nederlandse debat over Oscar Wilde worden gegeven, op basis van krantenonderzoek. Veel Nederlandse auteurs hebben zich namelijk al gebogen over krantenartikelen als bron voor onderzoek over Wilde. Deze bronnen zijn in de laatste jaren echter gedigitaliseerd en daarom is het tegenwoordig gemakkelijker om een groot onderzoek op te zetten dan in de tijd waarin Nop Maas en André Hielkema hun onderzoek deden. Deze mogelijkheid zal worden benut in dit onderzoek en op deze manier zal worden bijgedragen aan het debat rond Nederlandse reacties op het proces tegen Oscar Wilde. Aan

⁵⁰ Ibidem, 222.

⁵¹ Ibidem, 223.

⁵² Maas, *Seks!*, 228.

de hand van krantenonderzoek zal een uitgebreide reactie worden gegeven op opvattingen binnen dit debat.

In deze scriptie zal de volgende vraag worden beantwoord: *hoe verhiel de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Engeland en Nederland zich tegenover elkaar in het laatste decennium van de negentiende eeuw?* Om deze vraag te beantwoorden zal gekeken worden naar een paar kleinere thema's. Er wordt gekeken naar de vraag of er een doorwerking van het medisch debat te zien was buiten wetenschappelijke kring, of het schandaal rond Oscar Wilde heeft geleid tot een grotere bespreekbaarheid van homoseksualiteit en of Wilde invloed heeft gehad op de bekendheid van homoseksualiteit en op de acceptatie ervan. De media en het medisch debat zullen de leidraad vormen, om het onderzoek in te perken is ervoor gekozen om debat over homoacceptatie binnen culturele kringen slechts kort aan te stippen. In het volgende hoofdstuk zal eerst worden gekeken naar Engelse reacties op de processen tegen Wilde en naar de receptie van Wilde, om vergelijkend onderzoek te faciliteren.

De zaak tegen Oscar Wilde, een schandaal in de doofpot

Engelse reacties op de veroordeling van Wilde

Het stilzwijgen rondom het onderwerp homoseksualiteit werd in Engeland sterk op de proef gesteld door de processen tegen Oscar Wilde in 1895. Hij bracht het thema homoseksualiteit uit de eeuwenlange zwijgzaamheid naar de publieke discussie. Wilde

was erg bekend en zeer geliefd onder het Engelse volk, waardoor de aanklacht van 'gross indecency' veel aandacht trok. De processen werden breed uitgemeten in de pers; vele spotprenten werden gedrukt en de processen domineerden de kranten voor lange tijd. Hierdoor ontstond plots een massale belangstelling voor een thema dat voorheen met enorme voorzichtigheid en zwijgzaamheid behandeld werd. Deze ontwikkeling is interessant omdat aan de reacties en de manier waarop met de processen omgegaan is voor het eerst op grote schaal is af te leiden hoe men dacht over het thema. aangezien er nu in zekere zin over gesproken werd. De absolute zwijgzaamheid werd doorbroken, waardoor er nu materiaal om te bestuderen is om de houding ten opzichte van homoseksualiteit aan af te lezen.

Een persoon als Wilde kon geen vlekkeloze reputatie hebben in de conservatieve

Victoriaanse maatschappij. Zijn esthetische levenshouding en dandyistische voorkomen werden door velen opgevat als een uitdaging van de strikte Engelse conventies. Zijn roman *The Picture of Dorian Gray* raakte in opspraak vanwege hints richting homoseksueel gedrag en amoraliteit. Bovendien droeg hij openlijk een groene bloem als boutonnière, die toen al geassocieerd werd met mannenliefde.⁵³ Geruchten omtrent Wilde's seksuele voorkeuren namen vorm aan in de 1894 eerst anoniem gepubliceerde roman *The Green Carnation*, die een groot schandaal veroorzaakte. Deze roman was geschreven door Robert Hichens, die naar eigen zeggen een jaar lang in de kringen rond Oscar Wilde had doorgebracht en zijn personages nauw had gebaseerd op Wilde en Lord Alfred Douglas. Het gevaarlijkste en meest gevolgrijk gerucht - dat later waar bleek te zijn - was het gerucht van een vermeende verhouding tussen de getrouwde Wilde en Lord Alfred Douglas. Hiermee haalde Wilde zich de woede op de hals van de vader van zijn minnaar, de Markies van Queensberry. Na meerdere publieke confrontaties tussen Wilde en de markies liet de markies een kaartje achter voor Wilde in zijn club The Albermarle met daarop de tekst '*To Oscar Wilde, posing sodomite*' (spelfout overgenomen). Hierop besluit Wilde een proces tegen Queensberry aan te spannen wegens smaad.

Met dit proces luidt Wilde echter zijn eigen einde in want de processen draaiden al snel in een negatieve richting voor hem. De inhoud van *The Picture of Dorian Gray* werd gebruikt als aanklacht tegen Wilde's persoonlijke leven. Ook volgden meerdere getuigenissen van jonge mannelijke prostituees waarmee Wilde het bed had gedeeld. Wilde verliest hierdoor het proces dat hij zelf had aangespannen en daarna volgden nog twee processen waarin Wilde zelf in de beklagdenbank kwam te zitten. Uiteindelijk werd hij schuldig bevonden aan 'gross indecency' aan de hand van het Labouchère Amendment en werd hij veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf met zware dwangarbeid. Wildes toneelstukken werden verbannen uit de Engelse theaters en zijn boeken werden uit de verkoop gehaald.⁵⁴ Na het uitzitten van zijn straf bracht hij zijn laatste jaren in ballingschap door in Frankrijk, waar hij op zijn 46e stierf aan een hersenvliesontsteking.

De enorme publieke aandacht voor de processen tegen Wilde, de zware straf en Wilde's noodlottige eind als uit de gratie geraakte verbannen kunstenaar hebben Wilde tot een icoon van de homobeweging gemaakt. Wilde wordt veelal gezien als martelaar die aan een tragisch eind kwam vanwege het bevechten van onbegrip en het conservatisme van de Victoriaanse samenleving ten opzichte van homoseksualiteit. Veel auteurs willen dit nog verder trekken en stellen dat vanwege de enorme publieke aandacht de figuur van Wilde de betekenis en typering van het begrip 'homoseksualiteit', die omstreeks dezelfde periode als de processen tegen Wilde tot stand kwam,

⁵³ Adut, 'A Theory of Scandal', 227.

⁵⁴ Adut, 'A Theory of Scandal', 239.

heeft ingevuld.⁵⁵ Wilde zou het prototype van dé homoseksueel zijn geworden.⁵⁶

Meerdere auteurs leggen echter een nuance bij het belang van de processen tegen Wilde in de voortgang van homo-acceptatie in Engeland en bij de invloed van Wilde op de opkomst en invulling van het begrip homoseksualiteit. Sean Brady is van mening dat het blindstaren op de processen tegen Wilde afleidt van onderzoek naar andere invloeden op de invulling van het concept 'homoseksualiteit'.⁵⁷ Tielman stelt, zoals voorheen al is genoemd, dat het ontstaan en het succes van een homo-emancipatiebeweging in Engeland juist geremd is door het proces tegen Wilde en slechts voor grotere negatieve connotaties bij homoseksueel gedrag hebben gezorgd.⁵⁸ André Hielkema ziet Wilde niet als martelaar in naam van homo-emancipatie maar als iemand die de homogemeenschap juist verloochende. Wilde wilde zich door het aanspannen van een proces tegen de beschuldiging van Queensberry distantiëren van zijn homoseksuele imago, in plaats van hiervoor te strijden.⁵⁹

Ondanks dubbelzinnigheden in de bedoelingen van Wilde en de discussie omtrent zijn invloed hebben de processen tegen Wilde voor een enorme stroom aan krantenartikelen gezorgd. Door deze lading bronmateriaal zijn de perfecte condities gecreëerd om de zaak Wilde te gebruiken als casestudy bij het onderzoeken van de mediarepresentatie van homoseksualiteit aan het eind van de negentiende eeuw. Veel auteurs hebben zich dan ook over deze processen gebogen en hebben geprobeerd aan de hand van deze processen meer zicht te krijgen op de omgang met en de denkwijze over homoseksueel gedrag aan het eind van de negentiende eeuw in Engeland.

De strekking van veel van deze onderzoeken is dat Wilde fungeerde als zondebok; door zijn veroordeling werd symbolisch afgerekend met alle immoraliteit waar de maatschappij zich destijds van wilde ontdoen. Volgens David Schulz, in het artikel 'Redressing Oscar: performance and the trials of Oscar Wilde', was dit een vorm van 'culturele opoffering'. Het fenomeen homoseksualiteit werd afgeschoven op één persoon om de gezondheid en mannelijkheid van de natie te bewaken.⁶⁰ Volgens Nicholas Edsall, in *Toward Stonewall : homosexuality and society in the modern western world*, waren de processen tegen Wilde een terugslag van het conservatisme als reactie op de angst voor het verlies van morele waarden die in het fin de siècle heerste. Homoseksualiteit was niet het enige doelwit maar ook andere afwijkende vormen van seksualiteit werden aangepakt, zoals prostitutie en seks met minderjarigen.⁶¹

In het artikel 'A Theory of Scandal: Victorians, Homosexuality, and the Fall of Oscar Wilde' van Ari Adut wordt vooral op het afwijkende karakter van de rechtszaken tegen Wilde gefocust. Homoseksueel gedrag was dan wel strafbaar, maar strafrechtelijke veroordelingen op

⁵⁵ Sinfield, *The Wilde century*, p.125.

⁵⁶ Schulz, 'Redressing Oscar'.

⁵⁷ Brady, *Masculinity and homosexuality in Britain*, 40.

⁵⁸ Tielman, *Homoseksualiteit in Nederland*, 71.

⁵⁹ Hielkema, *De dandy*,

⁶⁰ Schulz, 'Redressing Oscar', 38.

⁶¹ Edsall, *Toward Stonewall*, 110.

basis van deze wet waren zeldzaam. Statistieken van rechtszaken betreffende een aanklacht voor sodomie laten zien dat slechts 28% hiervoor veroordeeld werd, in tegenstelling tot een gemiddeld percentage van 77% veroordelingen bij het totale aantal rechtszaken.⁶² Dit had te maken met een terughoudendheid in veroordelingen voor 'gross indecency' omdat men geen aandacht wilde vestigen op homoseksueel gedrag. Homoseksualiteit zelf was dus niet de grootste zorg, de publiciteit van homoseksualiteit wel. Volgens Adut kreeg Wilde, in tegenstelling tot veel anderen, de zwaarste straf omdat gemeend werd dat hij zijn homoseksualiteit de publieke sfeer in bracht en hierdoor werd er gevreesd voor zijn slechte invloed. Wilde kwam in de processen naar voren als iemand van hoge status die zijn status misbruikte voor het besmetten en corrumperen van de jeugd, gesymboliseerd door zijn 16 jaar jongere minnaar Lord Alfred Douglas, en het corrumperen van lagere klassen, gesymboliseerd door jonge prostituees van eenvoudige komaf.⁶³ Naast de angst voor besmettelijkheid ondermijnde Wilde daarmee ook twee stelsels die aan de basis lagen van het Victoriaanse nationalisme: het patriarchaat en het klassenstelsel. Als stuk oudere minnaar van Lord Alfred Douglas ondermijnde Wilde het vaderschap van Queensberry, en doordat Wilde exorbitant dure cadeaus gaf aan jonge prostituees bespote hij het klassenstelsel.

Kortom, er kan worden gesteld dat de processen tegen Wilde te interpreteren zijn als een middel om homoseksualiteit te demoniseren, het fenomeen te koppelen aan slechts één persoon en samen met de verbanning van deze persoon ook homoseksualiteit in het algemeen het zwijgen op te leggen. Zo werd geprobeerd om verdere bekendheid van homoseksualiteit te voorkomen waarmee men dacht ook de verspreiding van homoseksualiteit te kunnen indammen. Dit komt ook terug in het taalgebruik dat gedurende het proces en diens mediaverslagen gebruikt werd. Waar gedurende het proces om een nauwkeurige beschrijving van de precieze inhoud van de aanklacht tegen Wilde werd gevraagd, werd dit afgedaan met het antwoord dat 'misdemeanor' de lading voldoende dekte. Nergens in het proces is expliciet genoemd waar Wilde voor terecht stond.⁶⁴ Bovendien sprak de rechter in het proces, Alfred Wills, zijn walging uit door de rechtszaak tegen Wilde de ergste zaak waarover hij ooit heeft moeten oordelen te noemen. Het is dus duidelijk dat sentimenten hevig geroerd werden in deze zaak. Dit uit zich ook in de krantenartikelen die op de Engelse voorpagina's verschenen. In *The London Evening News* van 27 mei 1895 werd Wilde 'a social pest' genoemd, en werd men aangespoord om de ramen open te zetten om frisse lucht binnen te laten.⁶⁵ Hier wordt dus duidelijk de besmettelijkheid van homoseksueel gedrag geïmpliceerd. Wilde werd na zijn veroordeling bovendien doodgezwegen in de Engelse literaire wereld. Op de titelpagina van het toneelstuk *The importance of being Earnest* werd hij slechts aangeduid als 'The

⁶² Adut, 'A theory of scandal', 226.

⁶³ Adut, 'A Theory of Scandal', 233.

⁶⁴ Hyde, *The trials of Oscar Wilde*.

⁶⁵ Adut, 'A theory of scandal', 238.

author of *Lady Windermere's fan*'.⁶⁶ Wildes naam was een taboe geworden, net als het spreken over zijn 'misdad' een taboe was.

De nasleep van de zaak tegen Wilde onderschrijft ook de stelling van het eerder genoemde werk van Upchurch: de medische discussie over homoseksualiteit die eind negentiende eeuw op gang kwam werkte in Engeland nog niet door buiten een zeer beperkte wetenschappelijke kring. Wilde diende in 1896 een verzoek tot gratie in waarbij hij zich, aan de hand van continentale wetenschappelijke werken over homoseksualiteit, beriep op het hebben van een mentale aandoening waardoor hij ontoerekeningsvatbaar zou zijn geweest tijdens zijn seksuele omgang met mannen. Hij wenste hierom overgeplaatst te worden van de gevangenis naar een institutie voor geesteszieken. Het beroepen op deze continentale werken had echter geen effect in het Engelse rechtssysteem. Wildes aanvraag werd afgewezen, hoewel in meerdere zaken in Frankrijk en Duitstalige landen succes was behaald met het aanwenden van medische verklaringen van homoseksualiteit om gevangenisstraf te ontlopen.⁶⁷ Hieruit is op te maken dat veranderende denkbeelden over homoseksualiteit die in de wetenschappelijke kring hun intrede deden nog niet waren doorgedrongen tot een breder maatschappelijk draagvlak.

De enorme censuur die gepaard ging met de verslaglegging van de zaak tegen Wilde maakt tevens duidelijk dat de aandacht voor de processen tegen Wilde in de media in Engeland dus niet direct tot het doorbreken van het stilzwijgen van homoseksualiteit heeft gezorgd. In tegendeel; het bracht een politieke discussie teweeg in the House of Lords over het onder de aandacht brengen van homoseksueel gedrag. In 1896 diende de Lord Chancellor, Lord Halsbury, een wetsvoorstel in dat het publiceren van details over rechtszaken betreffende seksuele omgang tussen mannen strafbaar stelde.⁶⁸ De reden voor dit voorstel lag in lijn met eerder genoemde angsten omtrent het benoemen van homoseksualiteit: publicatie van deze details zou tot erkenning van het bestaan van homoseksualiteit leiden waardoor het verder verspreid zou raken en het mannelijke ideaal van de natie in gevaar zou worden gebracht. Uiteindelijk werd het voorstel verworpen omdat het een aanslag zou zijn op de persvrijheid. Desondanks was het een uniek debat; voor het eerst werd de angst voor het verder verspreiden van homoseksualiteit in de publieke sfeer uitgesproken en homoseksualiteit werd hierbij indirect publiekelijk erkend als veelvoorkomend fenomeen.⁶⁹ De processen behelsden dus toch enige vooruitgang in de vorm van een impliciete erkenning van homoseksualiteit, maar tegelijkertijd werd de wens uitgesproken om terug te gaan naar het doodzwijgen van homoseksualiteit.

⁶⁶ Maas, *Seks in de 19e eeuw*, 223.

⁶⁷ Brady, *Masculinity and male homosexuality*, 79.

⁶⁸ Ibidem, 41.

⁶⁹ Ibidem, 43.

Censuur en het bestaan van een publiek geheim

Nederlandse reacties op de veroordeling van Oscar Wilde

Wilde en 'de bevrijding van de homoseksualiteit'?

08-04-1895 in *Algemeen Handelsblad*

Ondanks dat het wetenschappelijk debat rond Oscar Wilde in Nederland niet erg uitgebreid is, zijn er toch enkele spraakmakende conclusies getrokken. Met name in het werk van Hielkema wordt een enorme rol toegeschreven aan de processen tegen Wilde in de ontstaansgeschiedenis van homoacceptatie. De auteur concludeerde, zoals eerder beschreven is, aan de hand van

krantenartikelen dat de verslaglegging van de zaak Wilde in Nederland heeft geleid tot 'de bevrijding van de homoseksualiteit'. Omdat genoemd werd wat niet genoemd mocht worden, gingen men nadenken over Wildes 'misdrijf' en zo werd men bekender met vormen van seksualiteit die afweken van de heteroseksuele norm. Dit leidde volgens Hielkema uiteindelijk tot de doorbreking van het taboe rondom gelijkgeslachtige seksuele omgang. Hielkema gaat er in zijn onderzoek vanuit dat de homoseksuele geaardheid van Wilde als publiek geheim kan worden voorondersteld, waardoor men de gecensureerde zinnen als '*monsterlijke vergrijpen*', '*tegennatuurlijke misdaden*' en '*onzedelijkheid enz.*' wist op te vatten als verwijzingen naar mannenliefde. Alleen als dit publieke geheim bestond kon er, met de geringe aanwijzingen die uit krantenartikelen op te maken waren, een link worden gelegd tussen de aanklacht tegen Wilde en homoseksueel gedrag.

De vooronderstelling van dit publieke geheim is echter een problematische opvatting in Hielkema's redenering naar 'de bevrijding van de homoseksualiteit' die de processen als gevolg zouden hebben gehad. Wist men in Nederland, met de weinige informatie die men ter beschikking had en met de gecensureerde vorm waarin het nieuws de processen tegen Wilde belichtte, wel genoeg om een publiek geheim over Wildes seksualiteit tot stand te brengen? In de volgende paragrafen worden de vraagtekens bij deze aanname toegelicht en wordt gebruik gemaakt van krantenonderzoek om meer duidelijkheid te verschaffen over de vraag of men wist dat de zaak tegen Wilde was aangespannen vanwege verdenkingen op homoseksuele handelingen, en of dus een publiek geheim te erkennen is. Aan de hand hiervan kan worden onderzocht of Hielkema's idee van de bevrijding van homoseksualiteit als gevolg van de zaak Wilde in stand te houden is.

In dit krantenonderzoek heb ik gebruik gemaakt van de voorheen genoemde bundels van Nop Maas, *Een pseudo-esthetische zeepbel* en *Nagloeiend vuurwerk*, en van

gedigitaliseerde kranten in de krantenbank Delpher. Niet alle negentiende eeuwse kranten zijn gedigitaliseerd te bekijken via Delpher, daarom heb ik vanzelfsprekend artikelen gemist in mijn analyse. Toch biedt Delpher een enorm aanbod aan gedigitaliseerde jaargangen en biedt het medium het meest volledige overzicht van historische kranten in Nederland. Hierdoor is een steekproef van voldoende grootte te onderzoeken waardoor de artikelen als representatief kunnen worden beschouwd voor de mediaverslagen over de zaak Wilde aan het eind van de negentiende eeuw. Als onderzoeksperiode is gekozen voor de periode 1893 tot 1900. Door te kijken hoe Wilde bekend stond vóór de processen is af te lezen hoe het voorval zijn reputatie beïnvloedde. Er is voor gekozen het krantenonderzoek door te voeren tot 31 december 1900, na een reeks overlijdensberichten waaruit op te maken is hoe Wilde werd herinnerd. Krantenartikelen uit de periode 1893 tot 1900 geven daarom in zijn geheel een goed beeld van de omgang met homoseksualiteit en de representatie daarvan in de media. In dit onderzoek is tevens gekozen om het verspreidingsgebied van de kranten binnen het onderzoek te beperken tot landelijke en regionale kranten binnen Nederland. Delpher biedt ook een grote collectie gedigitaliseerde kranten uit de Nederlandse Antillen, Suriname en Indonesië. Voor dit onderzoek is echter besloten deze artikelen niet mee te nemen omdat dat de opzet van het onderzoek sterk zou veranderen. Er kunnen nuanceverschillen zitten in opvattingen over homoseksualiteit tussen deze gebieden en Nederland die niet meegenomen zijn in de geschetste historische context. Onderzoek naar de houding van overzeese Nederlandse gebieden ten opzichte van homoseksualiteit in de negentiende eeuw zou echter erg interessant kunnen zijn als vervolgonderzoek. Er is gebruik gemaakt van verschillende zoektermen in dit onderzoek, die benoemt zullen worden bij de desbetreffende beschrijvingen van de uitkomsten van het onderzoek.

Hielkema stelt in zijn onderzoek dat Wildes homoseksualiteit al wijdverbreid bekend was door de met veel ophef ontvangen publicatie van de roman *The Green Carnation* in 1894 en door een artikel in het blad *The Scots Observer* van 5 juli 1890.⁷⁰ In dit artikel werd Wildes roman *The Picture of Dorian Gray* als schandelijk omschreven en werd gezegd dat dit boek alleen in de smaak zou vallen bij aan lager wal geraakte aristocraten en telegrambestellers. Hiermee werd verwezen naar het *Cleveland Street* schandaal van 1889, toen een jongensbordeel werd opgerold waar jonge telegrambezorgers dienst deden. Hielkema noemt deze twee publicaties om aan te tonen dat Wildes seksuele voorkeuren bekend waren bij Nederlandse krantenlezers, zij konden hierdoor zelf invullen wat er bedoelt werd met de weinig loslatende termen die journalisten gebruikten bij de beschrijving van de zaak tegen Wilde.

Er moeten echter enkele vraagtekens geplaatst worden bij de bekendheid van de publicaties die Hielkema noemde in Nederland. Om te onderzoeken in hoeverre de roman *The*

⁷⁰ Hielkema, *De dandy*, 59.

Green Carnation, waar in Engeland met veel schande over werd gesproken, ook in Nederland deze reacties opriep heb ik bekeken of deze roman aandacht kreeg in de Nederlandse pers. Hiervoor zijn kranten artikelen gezocht binnen de periode 01-01-1894 tot 12-12-1900, de periode tussen het jaar van verschijning van de roman en het jaar van Wildes overlijden. Met de zoektermen 'The Green Carnation' of 'Green Carnation' is door middel van de krantenbank Delpher geen enkel artikel dat over de roman spreekt te vinden. Ook in de artikelen die gebundeld zijn door Maas wordt de roman geen enkele keer genoemd. Wel noemt Maas een artikel met een schets van Wildes karakter die als reactie op de roman zou zijn geschreven, maar de roman wordt nergens expliciet vermeld. Uit deze bevindingen is op te maken dat de roman waarschijnlijk geen groot bereik had in Nederland en het niet als veelgelezen lectuur moet worden beschouwd. Misschien had een kleine literaire elite weet van dit boek en het schandaal dat eruit voort kwam, maar het was geen onderwerp dat leefde in de Nederlandse samenleving.

Dit zelfde principe is ook toepasbaar op het artikel uit *The Scots Observer*. Dit was een weekblad dat alleen in Groot-Brittannië verscheen met een vrij kleine oplage van 2000 exemplaren. Ook hier geldt dat dit blad misschien bekend was bij een kleine Nederlandse intellectuele elite maar niet bij de gewone man. Om te bekijken of het desbetreffende schandaal dat in het blad aan de roman van Wilde werd gelinkt wel bekendheid had verworven in Nederland, heb ik via Delpher gezocht naar de zoektermen 'Cleveland-street' en 'Cleveland schandaal' met als zoekperiode 01-01-1890 tot 31-12-1891, de twee jaar rond het schandaal. Hieruit kwam naar voren dat het schandaal wel genoemd is in de Nederlandse pers, om precies te zijn in één artikel in het dagblad *Het nieuws van den dag* van 18 januari 1890. Deze krant weidde een artikel aan het schandaal, en verwees naar het jongensbordeel met de termen '*...een zeer onzedelijk huis, dat men ontdekt had in Cleveland-street.*' en '*slecht befaamde huis*'. Het schandaal wordt dus genoemd, maar de journalist weerhield zich ervan om expliciete informatie te geven over de aard van het bordeel. Zowel het blad *The Scots Observer* als het schandaal dat hierin besproken was hadden in Nederland dus niet genoeg bekendheid om te vooronderstellen dat een link tussen het schandaal en Wilde tot een publiek geheim van zijn homoseksualiteit kon leiden. De aanname dat Wildes geaardheid een publiek geheim was kan dus niet hard worden gemaakt aan de hand van de twee publicaties die Hielkema in zijn onderzoek noemt.

Dan nog zou men kunnen denken dat Wildes voorkomen en manieren genoeg weggaven over zijn seksualiteit. Hielkema stelt dat Wildes levensstijl veel wantrouwen opwekte bij de Victoriaanse samenleving. Zijn flamboyante kledingstijl en nadruk op uiterlijk vertoon werden toentertijd echter nog niet zo sterk geassocieerd met homoseksualiteit als vandaag de dag. De aanname dat Wildes homoseksualiteit een publiek geheim was is daarom niet zo vanzelfsprekend als men achteraf gezien zou denken. Tegenwoordig zouden Wildes levensstijl, zijn opvattingen en

zijn dandyistische voorkomen goed passen binnen het stereotypische beeld van de homoseksueel en daarom makkelijk als zodanig te interpreteren zijn. Maar zoals eind jaren 90 van de 20e eeuw de term 'homoseksualiteit' pas voor het eerst gebruikt werd, werd in deze periode ook pas langzaamaan een begin gevormd van het beeld van homoseksualiteit als identiteit en daarmee ook van een 'type' homoseksueel. Een duidelijke invulling van een stereotyperend beeld van homoseksualiteit bestond daarom nog niet. Ook bestond er nog geen duidelijk te herkennen homogemeenschap met bijbehorend zelfbewustzijn dat naar de samenleving kon worden uitgedragen.⁷¹ Hierdoor bestond er geen duidelijk stereotype beeld van dé homoseksueel om vergelijking en herkenning te faciliteren.

Een andere mogelijkheid waardoor Wildes seksuele omgang met mannen als een publiek geheim te beschouwen zou zijn, is door associatie van woordgebruik. Misschien hadden benamingen als '*onzedelijkheid enz.*', '*monsterlijke vergrijpen*' en '*tegennatuurlijke misdaden*', die Hielkema door middel van krantenonderzoek heeft achterhaald, in die tijd wel een overduidelijke connotatie van homoseksueel gedrag. Om dit te onderzoeken heb ik via Delpher en met behulp van de bundels van Maas gezocht naar meer uitdrukkingen die in krantenartikelen gebruikt werden om de precieze aanklacht tegen Wilde te omschrijven. Om het onderzoek van Hielkema aan te vullen is hierbij voor een bredere tijdspanne gekozen dan de maanden rondom het proces. In dit onderzoek zijn krantenartikelen over Wilde in de periode 1893-1900 bekeken. Als zoekterm is in eerste instantie voor 'Oscar Wilde' gekozen, om zo veel mogelijk algemene artikelen over Wilde en de processen te vinden. Hieruit kwam een opvallend woordgebruik naar voren waarmee de inhoud van de aanklacht tegen Wilde werd beschreven. In het *Algemeen Handelsblad* van 4 april 1895 en in *Het Vaderland* en *het Dagblad van Zuid Holland en 's-Gravenhage* van 7 april 1895 werd niets meer losgelaten dan dat Wilde beschuldigd was van '*onzedelijke handelingen*'. De Telegraaf van 4 maart 1895 benoemde de aanklacht tegen Wilde als '*onzedelijkheid enz.*', *Het Nieuwsblad van het Noorden* noemde het in de editie van 28 mei 1895 een '*tegennatuurlijk zedenvergriep*', *Het Vaderland* van 29 mei 1895 sprak van '*monsterlijke vergrijpen*' en *De Standaard* van 10 juni 1895 had het over '*niet te noemen schandelikheden*'. *Het nieuws van den dag* van 9 april 1895 schreef dat Wilde werd vervolgd '*onder aanklacht van het niet nader aan te duiden vergriep tegen de zedelijkheid (crimen nefandum)*'. Over de relatie tussen Wilde en Lord Alfred Douglas werd alleen met eufemismen gesproken. In het *Algemeen Handelsblad* van 05-03-1895 werd gesproken over '*een nauwe vriendschapsbetrekking tussen den schrijver en een van lord Queensberry's zoons*' als oorzaak van de woede van de markies van Queensberry jegens Wilde. Het *Algemeen Handelsblad* van 7 april 1895 sprak over Wilde en Douglas als '*intieme vrienden*' en *Het Nieuws van den Dag* had het over een '*sentimenteele omgang*'.

⁷¹ Hekma, *Homoseksualiteit, een medische reputatie*.

Deze woordkeuze laat in eerste instantie op zichzelf weinig los over de aard van Wildes overtreding. Met de gebruikte termen zou een breed scala aan vormen van onzedelijkheid kunnen worden aangeduid in plaats van dat duidelijk wordt dat het specifiek over homoseksuele handelingen gaat. Zelfs gedurende de processen lijkt dus niet zoiets als een publiek geheim te ontstaan. Om hier met zekerheid uitspraken over te kunnen doen moet echter worden onderzocht of deze zinsneden normaliter werden gebruikt om homoseksueel gedrag aan te duiden en er hierdoor duidelijkheid kon bestaan over de aard van Wildes vergrijp door middel van associatie. Dit heb ik onderzocht door te kijken naar een viertal laat negentiende-eeuwse woordenboeken, om te zien wat men zou vinden als ze termen zouden opzoeken wanneer ze meer duidelijkheid wilden over de inhoud van de processen. Hiervoor zijn de volgende woordenboek geraadpleegd: *Nieuw groot woordenboek der Nederlandsche Taal* door D. Bomhoff uit 1858, *Nieuw Woordenboek der Nederlandsche taal* door J. H. Van Dale uit 1872, *Nieuw woordenboek der Nederlandsche Taal* door J.H. Van Dale uit 1884 en het *Volledig woordenboek der Nederlandsche taal* door R.K. Kuipers uit 1893. Als zoektermen is gekozen voor de woorden 'crimen nefandum', 'tegennatuurlijk', 'onzedelijkheid', 'zedelijkheid', 'monsterlijk/monsterachtig', 'schandelijk', 'sentimenteel', 'intiem' en 'intimiteit'.

Aan de hand van dit onderzoek komt naar voren dat het met behulp van woordenboeken niet mogelijk is om de inhoud van de artikelen over de zaak tegen Wilde te herleiden naar verwijzingen naar homoseksualiteit. De term 'crimen nefandum', die expliciet genoemd werd in een artikel van *Het nieuws van den dag* en vandaag de dag bekend staat als een benaming voor homoseksueel gedrag, is niet in de woordenboeken terug te vinden. Het opzoeken van woorden als 'tegennatuurlijk', 'onzedelijkheid' en 'schandelijk' biedt een beschrijving die, overeenkomstig met het taalgebruik in krantenartikelen, geen duidelijkheid schept over de zaak en geen verwijzingen heeft naar sodomie. Deze zoektermen bevestigen slechts de ernst van Wildes vergrijp die in de kranten werd benadrukt. De zoekterm 'intiem' leverde in het *Nieuw woordenboek der Nederlandsche Taal* van zowel 1872 als 1884 de volgende definitie op: '*innig, nauw verbonden, – e (boezem) vrienden*'. In het *Volledig woordenboek der Nederlandsche taal* uit 1893 werd 'intimiteit' gedefinieerd als '*vertrouwelijkheid*', en het *Nieuw woordenboek der Nederlansche taal* uit 1884 definieerde het daarnaast als '*innigheid*'. Deze termen werden dus ook wel gebruikt als aanduiding van een onschuldige nauwe vriendschap, en geeft dus niet meer inzicht in de aard van de verhouding tussen Wilde en Lord Alfred Douglas. De zoekterm 'sentimenteel', leverde in de woordenboeken *Nieuw woordenboek der Nederlandsche Taal* van zowel 1872 als 1884 en in het *Volledig woordenboek der Nederlandsche taal* van 1893 de definitie '*overdreven gevoelig, overspannen*' op, die misschien iets loslaat over de intense relatie tussen de twee, maar die niet verwijst naar een seksuele relatie en dus naar de ware toedracht van de zaak tegen Wilde.

Natuurlijk kan niet worden uitgesloten dat men kennis over de zaak opdeed in informelere kring, maar op basis van de publicaties en bronnen die Hielkema noemt kan geen publiek geheim over Wildes seksuele voorkeur worden voorondersteld. De roman *The Green Carnation*, het blad *The Scots Observer* en het daarin genoemde Cleveland-Street schandaal hadden allen niet genoeg bekendheid in Nederland. Kranten waren weinig expliciet in hun verslaglegging van de zaak tegen Wilde en de termen die genoemd werden waren ook met enig onderzoek niet te herleiden tot verwijzingen naar homoseksualiteit. We moeten dus voorzichtig zijn om zoals Hielkema aan te nemen dat de processen tegen Wilde 'de bevrijding van de homoseksualiteit' ten gevolg hadden. Hielkema stelt dat er benoemd werd wat niet genoemd mocht worden, waardoor men een bredere opvatting van seksualiteit kreeg. Maar deze benoeming was in feite zo gering en zo vaag, dat men niet onomstotelijk kan aannemen dat de realiteit van Wildes homoseksualiteit bekend raakte bij Nederlandse krantenlezers die niet in aanraking kwamen met wetenschappelijke of literaire kringen. De processen tegen Wilde hebben eind negentiende eeuw hebben dus niet bijgedragen aan meer bekendheid over homoseksualiteit in Nederland, of bij het ontstaan van meer openheid of de vorming van een homoseksueel bewustzijn. Spreken over 'de bevrijding van homoseksualiteit' door de processen tegen Wilde moet dus worden verworpen.

De zaak Wilde in de context van het debat over de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Nederland.

Afgezien van de kanttekening die gemaakt moet worden, is het werk van Hielkema wel van groot belang. Hij heeft met zijn onderzoek als eerste binnen het Nederlandse historiografisch debat het Wilde-schandaal op een systematische manier binnen een historisch kader geplaatst en aan de hand hiervan de Nederlandse houding ten opzichte van homoseksualiteit onderzocht. Toch zou het waardevol zijn om opnieuw te kijken naar krantenartikelen met betrekking tot Oscar Wilde als bronmateriaal. Men zou dan voor een andere invalshoek kunnen kiezen en niet slechts kijken Wildes literaire rol in Nederland of naar zijn invloed op homo-emancipatie binnen Nederland. Het zou interessant zijn om deze krantenartikelen te plaatsen binnen de bredere context betreffende de houding ten opzichte van homoseksualiteit in de publieke sfeer in Nederland die in het eerste hoofdstuk is geschetst. Hielkema onderzoekt bovendien een te kleine tijdspanne om de aannames die hij doet hard te kunnen maken. Hij stelt dat een drietal confessionele kranten (*Het Dompertje*, *De Standaard* en *De Tijd*) weigerden zich uit te laten over de zaak tegen Wilde om de bekendheid met homoseksualiteit niet te vergroten, maar de krant *De Tijd* noemde de zaak tegen Wilde tot twee keer toe op 13 en 18 juni in 1895. Het is echter belangrijk om in gedachte te houden dat Hielkema's artikel afkomstig is uit 1989. Tegenwoordig zijn veel kranten gedigitaliseerd waardoor het makkelijker is om grote aantallen kranten door te spitten met behulp van gebruiksvriendelijke

zoekmachines. Dit geeft de mogelijkheid tot een groter opgezet krantenonderzoek. Daarom zal in de volgende paragrafen gekeken worden naar krantenartikelen met betrekking tot Oscar Wilde in Nederlandse kranten in de periode van 1893 tot en met 1900. Deze artikelen zullen worden teruggekoppeld aan thema's als de verandering in taalgebruik als gevolg van het medisch debat, het idee van besmettelijkheid en het verloop van Wildes reputatie.

De voorgenoemde citaten die uit dit krantenonderzoek naar voren zijn gekomen zijn ook in relatie tot het veranderende woordgebruik rond homoseksualiteit eind negentiende eeuw te bekijken. Omdat homoseksualiteit steeds meer werd benaderd vanuit een medische invalshoek, veranderde het taalgebruik van termen met een zondige connotatie naar termen met een neutralere medische inslag. Het was daarom niet langer een compleet onnoembaar misdrijf. Naar aanleiding hiervan zou men kunnen verwachten dat er ook meer openheid op te merken zou zijn in krantenartikelen over het onderwerp aan het eind van de negentiende eeuw. Maar bij het onderzoeken van krantenartikelen waarin de processen tegen Wilde aan bod komen komt naar voren dat er nog geen sprake was van een dergelijke vorm van openheid. Het eerdergenoemde citaat uit *De Standaard* van 10 juni 1895, waarin gesproken werd over '*niet te noemen schandelijkheden*', vat goed samen wat de overeenkomende houding was van de media in het bespreken van de processen tegen Wilde: de aanklacht was onnoembaar. Volledige openheid over Wildes vergrijpen werd geschuwd, er werd slechts duidelijk gemaakt hoe verschrikkelijk het was geweest. Deze citaten zetten ook kracht bij de voorheen genoemde conclusies van Hekma in *Een sodomieterse boeventroep* en Hielkema's *Het verval van de leugen*. Zij kwamen uit op overeenkomende bevindingen en vergelijkbare benamingen voor homoseksualiteit in krantenartikelen en rechtbankverslagen. Bovendien is het erg opvallend hoe de relatie tussen Wilde en zijn minnaar Lord Alfred Douglas slechts met eufemismen werd besproken. Zelfs wanneer het ging over de essentie van de aanklacht tegen Wilde werd er dus weinig losgelaten in het taalgebruik van de Nederlandse media. Tegelijkertijd is enige nuance ook op zijn plaats. Sommige artikelen zijn iets explicieter in het beschrijven van de aanleiding van de rechtszaak tegen Wilde en de relatie tussen Wilde en Douglas. In *Het Nieuwsblad van het Noorden* van 10 april 1895 stond dat Lord Queensberry Wilde heeft aangeklaagd '*van zijnen zoon, Lord Alfred Douglas, tot zeer onzedelijke handelingen hebben overgehaald*'. Dit laat iets minder aan de fantasie over dan de beschrijving in andere kranten, maar alsnog werd nergens de wil uitgedragen om echt duidelijkheid te verschaffen over de precieze inhoud van de aanklacht.

Hielkema spreekt in zijn onderzoek al over censuur, en in dit onderzoek komt de notie van censuur rond de inhoud van de aanklacht tegen Wilde weer naar voren. Opvallend is dat het beschuldigende kaartje dat de markies van Queensberry achterliet voor Wilde, dat de aanleiding was voor de rechtszaak tussen Wilde en de markies, wel benoemd werd in artikelen maar dat het

opschrift dat zoveel schandaal opwekte nergens in Nederlandse kranten te lezen was. Ook werd in sommige artikelen expliciet de moeite die men had met het noemen van meer details over de zaak geuit. Op 13 april 1895 werd in *Het Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage* aangetoond dat sommige journalisten censuur in dit geval haast wenselijk vonden. Het volgende werd in deze uitgave geschreven: *'Wanneer ook een dagblad krachtens zijn roeping niet mag doodzwijgen – wat in zulke gevallen misschien nog wel het verstandigste zou zijn.'* In *De Amsterdammer* van 14 april 1895 werd over de val van Wilde na de start van de rechtszaak het volgende geschreven: *'Over het luguber eind van dezen lugubren roem is het het best, niet veel woorden vuil te maken.'* Bij de verschijning van het stuk *'The Importance of Being Earnest'* in Nederland in 1899 werd in *Het Vaderland* van 18-02-1899 te kennen gegeven dat *'Om te gissen redenen is de naam van den schrijver niet genoemd en heet hij bescheiden 'The author of Lady Windermere's fan', welk stuk door de vertoeningen van het Ned. Tooneel ook hier bekend werd.'* In deze gevallen werd dus expliciet geuit dat men niet met openheid over Wildes vervolging wenste te spreken. Van de toename in openheid en de verandering in taalgebruik die de verschuiving van homoseksualiteit als zonde naar homoseksualiteit als medische identiteit met zich mee zou moeten brengen, is in de media in deze periode dus nog geen sprake.

Naast een verandering in vocabulaire had het medisch debat rond homoseksualiteit ook invloed op de invulling van ideeën over homoseksueel gedrag. Het medisch debat had ten gevolge dat er een verschuiving plaatsvond van het idee van aangeleerde homoseksualiteit naar de opvatting dat het een aangeboren identiteit is volgens de medische wetenschap. Deze verandering in de verklaring voor homoseksualiteit zou logischerwijs ook ertoe moeten leiden dat de opvatting van homoseksualiteit als besmettelijke zonde zou verdwijnen. Uit de analyse van krantenartikelen blijkt in tegendeel juist dat dit idee nog veel draagvlak kende in Nederland. Wilde werd in veel krantenartikelen beschreven als de verleider en corrumpeerder van de jeugd. In *De Middelburgsche Courant* van 8 april 1895 werd Wilde ervan beschuldigd *'de zeden van den jongen lord Alfred Douglas (den zoon van den gedaagde, de markies Van Queensberry) te bederven'*. In *Het nieuws van den dag* van 9 april 1895 werd het volgende geschreven: *'De tamelijk onoozele 23-jarige Lord Alfred Douglas schijnt geheel onder den invloed van Oscar's aphorismen en sophismen gebracht'*. In de uitgave van 7 april werd Wilde bovendien *'den jeugd-bederver'* genoemd. Ook veelzeggend is het feit dat Alfred Douglas zelf niet in de beklagdenbank terecht kwam maar de slachtofferrol toebedeeld kreeg, terwijl het ging om een romance met instemming van beide kanten. Uit de onderzochte krantenartikelen komt dus naar voren dat nog steeds de eigenschap van besmettelijkheid werd toegeschreven aan homoseksualiteit. Hieruit is een zeer geringe doorwerking van het medische debat naar het maatschappelijk vlak af te leiden.

Tegelijkertijd moet hier ook enige kleine nuance bij geplaatst worden. In een artikel

in het *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage* van 13 april 1895 komt een bekende naam uit het medisch debat rond homoseksualiteit naar voren. In het artikel werd geschreven: *'Als men 'Psychopatia Sexualis' van prof. Krafft-Ebing gelezen heeft, dan is er niets nieuws onder de zon, maar de gevallen, die de Weener professor beschrijft, toonen een ziekte-toestand aan, de lijdens waren zich bewust van hun gemis aan wilskracht, aan zelfbeheersching, en ze verdienen medelijden in plaats van verachting.'* Dit artikel getuigt dus van enige bekendheid van het invloedrijke werk van Krafft-Ebing, ook buiten wetenschappelijke kring. Homoseksualiteit wordt in dit krantenartikel beschreven als aangeboren medische toestand en niet als opzettelijke zondige misdaad. Er werd echter wel gezegd dat deze ziekte-toestand niet toepasbaar was op Oscar Wilde. Bij hem zou het louter om een act gaan om men over hem te doen spreken. Er wordt in het artikel gesteld dat voor Wilde geen enkele verzachtende omstandigheid te vinden is in zijn karakter. Wel komen in andere krantenartikelen soms tekenen van medeleven voor Wilde naar voren. In het *Algemeen Handelsblad* van 15 november 1895 werd er over de *'ongelukkige Wilde'* gesproken. In *De Telegraaf* van 30 mei 1897 werd geschreven dat Wilde een *'bijzondere genade des hemels'* en een *'wonderbaarlijke genezing'* werd toegewenst. Dit taalgebruik impliceert een beeld van Wilde als iemand die een noodlottige afwijkende seksuele voorkeur had, in plaats van iemand die uit eigen wil het criminele pad gekozen had. Het medische discours rondom homoseksualiteit begon dus langzaamaan een beetje op te komen in een bredere kring dan een wetenschappelijke kring, maar de invloed was nog niet verrijkend en het beeld van Wilde als besmetter overheerste. Het begin voor een nieuwe kijk op homoseksuele gedragingen was echter gelegd.

Een ander opvallend feit dat naar voren kwam uit het lezen van kranten uit deze periode, is de sterke tegenstelling tussen de strenge veroordeling van Wildes zedelijkheid en het prijzen van Wildes literaire werk. Wildes werk werd in Nederland, in tegenstelling tot in Engeland, niet doodgezwegen en verbannen na de processen. Zijn romans, toneelstukken en poëzie bleven van belang binnen de Nederlandse literatuur en kunst, en ook in die tijd werd dit belang al duidelijk erkend. In krantenartikelen werd niet alleen gesproken over Wildes *'monsterlijke vergrijpen'* en schandelijke praktijken. Sommige journalisten combineerden de verslaglegging van Wildes zedenvergrijp met het prijzen van Wildes geschriften, soms zelfs binnen dezelfde zin. In *De Standaard* van 10 juni 1895 werd bijvoorbeeld het volgende geschreven: *'Dezer dagen werd in Engeland een modern schrijver van groot talent, hoogvereerd door al wie in Engeland smaak had voor fijne, realistische litteratuur, – Oscar Wilde is zijn naam – tot de straf van hard labour veroordeeld wegens niet te noemen schandelijkheden'*. In een artikel uit *Het Handelsblad* van 8 april 1895 werd als volgt gereageerd op de aanklacht tegen Wilde: *'Nu is hij niet meer – gedood door schande – en voor de maatschappij is zijn heengaan veel meer een verlossing dan een verlies, maar de kunst zal om hem treuren, omdat hij een der weinigen was, die haar liefhad en begreep'*. Een

artikel uit *De Telegraaf* van 1 juni 1897 toont aan dat Wildes veroordeling niet onoverkomelijk was. In dit artikel werd de wens uitgesproken dat het stigma dat aan Wilde kleefde niet in de weg zou staan van zijn literaire succes: *'ofschoon voor het oogenblik door het te sterke vooroordeel tegen hem, zijn werken niet die aandacht zullen wekken, die zij verdienen, zoo zal hij, met zijn onbetwist talent als een man van letteren, dat vooroordeel in zijn literairen loopbaan te boven komen'*. Ook het *Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage* van 13 april 1895 riep op om *'bij de veroordeling van den man niet uit het oog te verliezen wat hij als kunstenaar heeft geschapen'*. Het was dus mogelijk om je positief uit te laten over Wilde, ook gedurende het hoogtepunt van het schandaal. Er bestond tevens de ruimte om deze positieve mening te publiceren in dagbladen met een groot bereik. In deze mogelijkheid voor het uiten van waardering voor Wilde is toch enige vorm van vooruitstrevendheid en tolerantie te herkennen. De veroordeling van Wilde was in Nederland geen doodsvonnis voor Wildes literaire betekenis.

Conclusie

Hoe verhiel de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Engeland en Nederland zich tegenover elkaar in het laatste decennium van de negentiende eeuw?

Binnen dit onderzoek is aan de hand van verschillende kleinere thema's en door middel van een casestudy rond Oscar Wilde gezocht naar een antwoord op de vraag: *Hoe verhiel de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Engeland en Nederland zich tegenover elkaar in het laatste decennium van de negentiende eeuw?* Ook zijn enige vragen gesteld bij huidig onderzoek over Wilde in Nederland. Door middel van krantenonderzoek in de periode 1893-1900 moeten huidige opvattingen binnen het historiografisch debat over de reactie op de processen tegen Oscar Wilde en diens rol in homo-emancipatie in Nederland worden bijgesteld. Hielkema's nadruk op de invloed van Oscar Wilde in het doorbreken van het taboe rond homoseksualiteit aan het eind van de negentiende eeuw moet sterk worden genuanceerd. Vanwege de vergaande censuur waarmee de verslaglegging van de processen gepaard ging is er geen sprake van een bijdrage aan meer openheid rond homoseksualiteit of van een bijdrage aan homo-emancipatie. Het idee van 'de bevrijding van homoseksualiteit' als gevolg van de rechtszaak tegen Wilde is daarmee onhoudbaar.

De casestudy over Oscar Wilde kan tevens gebruikt worden om meer inzicht te geven in het historiografisch debat rond de omgang met homoseksualiteit in Nederland in de negentiende eeuw. De opkomende mogelijkheid voor openheid over het thema homoseksualiteit als gevolg van aandacht binnen de medische wetenschap drong aan het eind van de negentiende eeuw nog niet

door binnen de media. Hier overheerste censuur bij het spreken over homoseksueel gedrag. Van de verschuiving van de invulling van het begrip homoseksualiteit als aangeleerde criminele handelingen naar een aangeboren identiteit is met behulp van krantenartikelen echter een gering bewijs op te merken. Het beeld van Oscar Wilde als besmetter van de jeugd overheerste, maar tegelijkertijd werd in een artikel verwezen naar een invloedrijke auteur binnen de uitdoktering van de homoseksueel. Wilde werd in een aantal artikelen tevens beschreven als iemand die dit lot toebedeeld had gekregen, wat wijst op een idee van aangeboren homoseksualiteit. De beginnende invloed van het medisch discours rond homoseksualiteit schemert dus door in deze artikelen. Bovendien is opmerkelijk hoe binnen Nederland redelijk vergevingsgezind gereageerd werd op Wildes zaak. De veroordeling van Wildes zedelijkheid betekende niet direct een veroordeling van zijn literaire werk. In deze ruimte voor bewondering voor Wilde is enige tolerantie jegens homoseksualiteit te herkennen.

Wanneer de houding ten opzichte van homoseksualiteit in Engeland en Nederland eind negentiende eeuw tegen elkaar wordt afgezet aan de hand van beschrijvende literatuur over de situatie in de afzonderlijke landen, ziet men enkele overeenkomsten en verschillen. In Nederland is aan het eind van de negentiende eeuw enige groei in de bespreekbaarheid van homoseksualiteit op te merken in wetenschappelijke en literaire kring. Deze openheid bleef echter beperkt tot een kleine groep en in de samenleving bleef het verzwijgen van homoseksualiteit aan de orde van de dag. In Engeland ging deze zwijgzaamheid nog verder en werd ook een poging gedaan tot het uitbannen van onderzoek over homoseksualiteit in wetenschappelijke kring vanwege het hooghouden van de nationale eer. Omdat tot op heden echter nog geen vergelijkend onderzoek is gedaan tussen deze landen kunnen er geen vergaande conclusies worden getrokken. Door het vergelijken van reacties op de zaak tegen Wilde binnen Engeland en Nederland valt hier meer over te zeggen. In Engeland werd Wilde streng veroordeeld en werd hij als zondebok aangewezen om af te rekenen met onzedelijke uitpattingen waarvan de Victoriaanse maatschappij zich wilde ontdoen. Hiermee werd geprobeerd om homoseksualiteit, na het veelbesproken schandaal rond Wilde, weer het zwijgen op te leggen. De strenge censuur die gepaard ging met de verslaglegging van de processen wijst tevens op de wens homoseksualiteit buiten de publieke aandacht te houden vanwege een diep gewortelde angst voor de besmettelijkheid van homoseksualiteit. De enorme aandacht voor de zaak tegen Wilde heeft dus in Engeland dus niet geleid tot het doorbreken van het taboe rond homoseksualiteit.

Met deze informatie is te verwachten dat men in Nederland met meer openheid zou reageren op de processen tegen Wilde. In Engeland ging deze zaak gepaard met nationale schaamte. Het land zette zichzelf neer als deugdzaame natie en Wilde symboliseerde de onzedelijke uitwassen van de Victoriaanse samenleving. In Nederland zou daarom een minder veroordelende houding te verwachten zijn, de zaak tastte het zedelijkheidsideaal van de eigen natie niet aan. De Nederlandse

media hoefde Wilde niet te demoniseren als zondebok om de reputatie van het land groot te houden. In de verslaglegging van de zaak tegen Wilde van Engeland en Nederland zijn echter meer overeenkomsten op te merken dan de verwachte verschillen. De censuur rond dit thema was in beide landen erg verstrekkend. Zoals in de aanklacht tegen Wilde niet expliciet benoemd werd wat Wildes vergrijp zou zijn geweest en het werd afgedaan met 'misdemeanour', zo was ook in Nederland een duidelijke onwil op te merken voor het expliciet benoemen van Wildes seksuele en romantische voorkeuren. Kranten gaven zo min mogelijk weg over de ware toedracht van de vervolging van Wilde. In Engeland werd deze zwijgzaamheid, zoals Adut en Brady aantoonde, voornamelijk in stand gehouden door angst voor verdere besmetting. Uit Nederlandse krantenartikelen is op te maken dat ook hier dit idee en deze angst heerste. Men was terughoudend met het bespreken van informatie over de zaak en Wilde werd in veel artikelen neergezet als bederver van de jeugd. Hieruit is ook een wantrouwen jegens Wilde op te merken vanwege het idee dat hij het vaderschap ondermijnde. Adut noemde deze angst al als reden voor de strenge veroordeling van Wilde, en in Nederland lijkt dit idee ook mee te hebben gespeeld in de reactie van de media. De vaderlijke rol van de Markies van Queensberry werd benadrukt en er werd geschreven dat Wilde tussen de markies en Alfred Douglas in kwam te staan. In *Algemeen Handelsblad* van 05-03-1895 werd bijvoorbeeld genoemd hoe '*Lord Queensberry beweerde dat Oscar Wilde zijn zoon van hem vervreemde*'. In Nederland werd Wilde ook naar voren gebracht als bederver van de jeugd, wat bijgedragen kan hebben aan de zedelijke verwerping van Wilde.

Er zijn veel overeenkomstige onderliggende ideeën over homoseksualiteit op te merken wanneer je de receptie van Wilde in Engeland en Nederland met elkaar vergelijkt. Echter zijn er ook wat subtiele verschillen op te merken. Overeenkomstig met de situatie die geschetst is in hoofdstuk een, was in Nederland relatief meer doorwerking te zien van het wetenschappelijk debat in een breder maatschappelijk draagvlak aan het eind van de negentiende eeuw. De eerste tekenen van de invloed van het medisch debat en van een idee van homoseksualiteit als aangeboren identiteit zijn in krantenartikelen terug te zien. In Engeland kreeg dit debat pas later invloed, dit is onder andere op te maken uit de verwerping van Wildes aanvraag tot overplaatsing waarbij hij beroep deed op medische werken over homoseksualiteit. Bovendien was in Nederland meer ruimte voor een gescheiden beoordeling van Wildes zedelijkheid en diens belang voor de kunst. In Engeland werd Wilde niet alleen als persoon uit de maatschappij verbannen, ook zijn literaire werk en toneelstukken werden een taboe. In Nederland heerste dus een meer vergevingsgezind klimaat tegenover de seksuele geaardheid van Wilde, zijn werken bleven erg succesvol. Echter moest er in beide landen nog veel tijd overheen gaan voordat men eindelijk echt kon spreken over 'de bevrijding van homoseksualiteit'.

Bibliografie

Gedrukte bronnen

Bomhoff, D., *Nieuw groot woordenboek der Nederlandsche Taal* (Leiden, 1858).

Dale, van, J.H., *Nieuw woordenboek der Nederlandsche Taal* (Den Haag, Leiden & Arnhem, 1872).

Dale, van, J.H., *Nieuw woordenboek der Nederlandsche Taal* (Den Haag&Leiden, 1884).

Hyde, H. Montgomery, *The trials of Oscar Wilde* (Londen, 1948).

Kuipers, R.K., *Volledig woordenboek der Nederlandsche taal* (Amsterdam, 1893).

Websites

Alberge, Dalya, 'Oscar Wilde's lipstick-covered Paris tomb to be protected', *The Guardian*
<<http://www.theguardian.com/culture/2011/nov/27/oscar-wilde-grave-paris-cemetery>>
[geraadpleegd op 25-02-2016].

Literatuur

Adut, Ari, 'A Theory of Scandal: Victorians, Homosexuality, and the Fall of Oscar Wilde', *American Journal of Sociology* 111 (2005), 213-248.

Brady, Sean, *Masculinity and male homosexuality in Britain, 1861-1913* (Basingstoke, 2005).

Cook, Matt, *A gay history of Britain : love and sex between men since the Middle Ages* (Oxford, 2011).

Edsall, C. Nicholas, *Toward Stonewall : homosexuality and society in the modern western world* (Charlottesville, 2003).

Egelmeers, Wouter, 'Lucien von Römer, one of the first advocates of gay rights in the Netherlands', *Raffia* 1 (2015), 15-18.

Hekma, Gert, *Goed verkeerd. Een geschiedenis van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in Nederland* (Amsterdam, 1989).

Hekma, Gert, *Homoseksualiteit, een medische reputatie: de uitdoktering van de homoseksueel in negentiende-eeuws Nederland* (Amsterdam, 1987).

Hekma, Gert, *Homoseksualiteit in Nederland, van 1730 tot de moderne tijd* (Amsterdam, 2004).

Hielkema, André, *De Dandy of de overschrijding van het alledaagse* (Amsterdam, 1989).

Maas, Nop, *Een pseudo-esthetische zeepbel, Nederlandse reacties op Oscar Wilde, deel I: 1890-1897* (Nijmegen, 1987).

Maas, Nop, *Nagloeiend vuurwerk, Nederlandse reacties op Oscar Wilde, deel II: 1899-1913* (Nijmegen, 1987).

Maas, Nop, *Seks!... in de negentiende eeuw* (Nijmegen, 2006).

Polak, Johan, *Oscar Wilde in Nederland: een flard verlaat fin de siècle* (Maastricht, 1988).

Schulz, David, 'Redressing Oscar: performance and the trials of Oscar Wilde' *TDR Vol. 40, No. 2* (1996) p. 37-59.

Sinfield, Alan, *The Wilde century : effeminacy, Oscar Wilde and the queer moment* (London, 1994).

Tielman, Rob, *Homoseksualiteit in Nederland* (Amsterdam, 1982).

Upchurch, Charles, *Before Wilde : sex between men in Britain's age of reform* (London, 2009).

Van der Meer, *Jhr. Mr. Jacob Anton Schorer, een biografie van homoseksualiteit* (Amsterdam, 2007).

Wan, Marco, 'From the Rack to the Press: Representation of the Oscar Wilde Trials in the French Newspaper *Le Temps*' *Law and Literature* 18 (2006) 47-67.

Afbeeldingen

Alamy < <http://www.alamy.com/stock-photo-oscar-wilde-the-uk-magazine-police-news-reported-his-trial-at-the-9880563.html>> [Geraadpleegd op 07-03-2016].

Letters of note, 'your disgusting so-called father', <<http://www.lettersofnote.com/2012/03/your-disgusted-so-called-father.html>> [Geraadpleegd op 09-03-2016].

Writers digest, '15 Oscar Wilde quotes about reading, writing and books'
<<http://www.writersdigest.com/editor-blogs/there-are-no-rules/15-oscar-wilde-quotes-about-reading-writing-and-books>> [Geraadpleegd op 09-03-2016].